

Riens Meijer

Turnaround-econoom

Gedachten uit de Haagse krochten: revolutie, of zegeviert toch het gezonde verstand?

*Een analyse van, een visie op en een aanpak voor
Nederland in de 21ste eeuw*

Manuscript, mei 2013

Inhoud

- 3 Voorwoord
- 4 *Hoofdstuk I*
Inleiding/aanleiding
- 8 *Hoofdstuk II*
De gevolgen van de beëindiging van een ideologische schoonheidswedstrijd
- 11 *Hoofdstuk III*
Blindemanspelletjes
- 14 *Hoofdstuk IV*
De gevolgen van het fuifje van het vrijemarktkapitalisme
- 16 *Hoofdstuk V*
Het toenemend gebruik van financiële massavernietigingswapens
- 20 *Hoofdstuk VI*
Democratie en de vrijemarkteconomie zijn geen partners maar concurrenten
- 23 *Hoofdstuk VII*
De bureaucratie, volksvijand nummer één, woekert gewoon door
- 28 *Hoofdstuk VIII*
De achterkant van het gelijk van het poldermodel
- 33 *Hoofdstuk IX*
Democratie versus decentralisatie
- 35 *Hoofdstuk X*
De bureaucratie en de euro van de EU werken verlamdend
- 40 *Hoofdstuk XI*
De strijd om de toekomst
- 44 *Hoofdstuk XII*
Samenvatting en beleidsvoorstellen
- 51 Nawoord
- 52 Literatuurlijst

Voorwoord

Riens Meijer ken ik al vele jaren. Bij een aantal van zijn werkzaamheden, die meestal te maken hadden met het verbeteren van een vastgelopen situatie in een bedrijf of instelling, hebben wij samengewerkt. Daarbij viel mij telkens weer op hoe goed en hoe snel Riens door had wat de oorzaak van de problemen was. Hij doet dat door zich grondig in de organisatie en de omgeving ervan te verdiepen. Daarna benoemt hij de dieperliggende oorzaken van de vraagstukken. Hij moet dan uiteraard wel een aantal dingen zeggen, die de direct betrokkenen laten schrikken. Wat hij vindt gaat namelijk tegen de geldende overtuigingen en meningen in. En, moet ik erbij zeggen, tegen gevestigde belangen.

Het gaat daarbij meestal om zaken die wellicht vroeger juist waren, doch nu hun geldigheid hebben verloren. Door deze benadering hoeft hij niet domweg te snijden in de kosten en mensen te ontslaan. Door de ingeslopen veroudering weg te nemen slaagt hij erin een revitalisering op gang te brengen en zodoende de goede resultaten te herwinnen.

Overigens wist Riens dit te bereiken door zijn ideeën zodanig aan de betrokkenen in het bedrijf te presenteren dat er een beweging op gang kwam, die tot de verbetering leidde.

In dit boek doet hij hetzelfde voor de Nederlandse natie. Door zijn enorme ervaring slaagt hij erin om de vinger op de juiste plek te leggen. Ook in dit boek gaat hij tegen een aantal geldende meningen in, alsmede tegen een aantal belangen. Maar Riens heeft wel het gelijk aan zijn zijde, hoe vervelend dat wellicht ook voor menige belanghebbende is.

Ik wens dit boek een grote schare aan lezers toe, zodat ook wij als betrokken Nederlanders, mee gaan doen met het op gang brengen van een aanzienlijke verbetering.

Dat is hoog nodig.

Willem de Galan

Hoofdstuk I

Inleiding/aanleiding

Gezond verstand verloren?

Als je naar de ontwikkelingen van de laatste jaren kijkt, vraag je je af hoe dingen toch in vredesnaam mogelijk zijn. Telkens weer nemen de politiek, de ambtenarij en andere invloedrijke instanties als banken en verzekeraars besluiten waarvan je met je gezonde verstand (voor mijn part boerenverstand) kunt zien dat ze onjuist zijn.

Neem bijvoorbeeld de neiging om telkens weer grotere eenheden te creëren. Scholen moesten zo nodig duizenden leerlingen tellen. Ziekenhuizen moesten fuseren. Kleine gemeenten moesten samenvloeien tot grote. Provincies moesten groter. En ga zo maar door. De argumenten zijn telkens dezelfde: het is goedkoper, efficiënter en gewoonweg beter. De praktijk heeft allang bewezen dat dit niet zo is. Toch gaat het maar door.

Een andere merkwaardige ontwikkeling is het overheidsbeleid in de banksector. De banken zijn door eigen domheid in zwaar weer geraakt. De overheid meende dat het onjuist was de banken failliet te laten gaan en redde ze door er veel geld in te steken. In de ontstane situatie op zichzelf een juiste beslissing. Om te voorkomen dat het opnieuw fout zou gaan, heeft de Nederlandse Bank (dus de overheid) besloten dat banken een groter eigen vermogen moeten opbouwen. Tegelijkertijd echter werd de banken opgedragen de kredietverlening aan vooral kleinere bedrijven weer op gang te brengen. Alweer: iedereen met een gezond verstand begrijpt dat die twee opdrachten elkaar in de weg zitten.

De overheidslogica

De overheid heeft in Nederland (en trouwens ook in andere landen) een eigen logica ontwikkeld, die voor een normale burger niet te begrijpen is. Er is bij de overheid een cultuur ontstaan die strijdig is met wat een normaal mens denkt, is, en verwacht. Dat is de reden waarom men zich als burger afvraagt waar het gezonde verstand van de overheid gebleven is.

Als voorbeeld van een afwijkende logica neem ik nu even de eerwraak, die bij sommige van onze nieuwe landgenoten gebruik is. De cultuur van deze mensen zegt dat je je dochter moet ombrengen als ze de eer van de familie heeft geschonden door te veel met een jongeman te verkeren. Dit wordt beargumenteerd door te stellen dat het aanzien van betrokkenen in de familie, de omgeving enzovoort is geschaad. Een logische redenering weliswaar, maar voor mij (en naar ik hoop vrijwel alle Nederlanders) volstrekt onacceptabel. Wij verwerpen de basisaanname (namelijk dat de eer van de familie boven alles gaat), en wijzen dus ook de eerwraak onverkort af.

Min of meer hetzelfde zie je bij de basisaanname van de overheid. Neem het gebruik om als voorzitter van een nieuwe commissie steeds weer een voormalig Tweede Kamerlid te kiezen. Of

die op het betreffende terrein competent is, is geen punt van overweging. Die man of vrouw heeft daar recht op, vindt men bij de overheid. Hij was immers lid van de Tweede Kamer? Nou dan! De mensen die daar zitten, kunnen gewoon alles!

Zoals in iedere cultuur vinden de overheid en vooral de politiek dat ze volledig gelijk hebben. Net zo min als wij, gewone mensen, hun beslissingen kunnen begrijpen, net zo min begrijpen de politici onze argumenten en overwegingen. Ze doen die af als onzin en noemen onze gedachten 'populisme'. Dan zijn ze er vanaf, denken zij.

Gevolg van deze eigen cultuur is de in normale ogen onbegrijpelijke neiging om alles heel groot en veelomvattend te maken. Om goed te kunnen besturen, te kunnen regelen en te kunnen voorschrijven, is het van belang dat alles overal hetzelfde gaat. Eerst maken we als overheid daarom precieze regels, protocollen, voorschriften enzovoort. Daarna voegen we kleinere eenheden samen tot grote. De beheersbaarheid vanuit Den Haag neemt daardoor toe. Dan hebben we alles onder controle en gaat het *dus* goed. Dat doen we niet alleen met scholen, ziekenhuizen en zorgorganisaties, maar ook met gemeenten, provincies en al het andere dat we tegenkomen.

Wat te doen als mocht blijken dat we door deze overheidslogica op een doodlopende weg zijn beland?

De waan van groter is beter

Zoals eerder gezegd vindt de overheid dat grotere eenheden efficiënter, goedkoper en beter werken. Dat zegt de overheid altijd bij het bijeenvoegen van kleinere eenheden. Maar dat is natuurlijk volstrekt niet waar. Grotere eenheden hebben disproportioneel grotere problemen van afstemming, coördinatie en besturing. Er is dus bij grotere eenheden eveneens disproportioneel meer leiding nodig, en daardoor meer bestuurslagen. Dat betekent: meer managers en meer vergaderen. Aan deze managers worden, zo meent de overheid, ook hoge eisen gesteld. Het leiden van een zo grote eenheid vraagt degelijke managementvaardigheden. Die mensen moet je daarom ook veel betalen.

Dat gebeurt dan ook. De nieuwe leiders van de grotere eenheden behoeven natuurlijk niet veel kennis te hebben van het eigenlijke vak dat zo'n eenheid uitoefent. Daar staan ze (terecht, menen de gezagsdragers) op grote afstand van. Je ziet dan ook vaak dat die leiders een beetje neerkijken op het 'eenvoudige volk', dat het vak beoefent. Dat werk is immers veel eenvoudiger dan het toch wel verheven managen. Bovendien gaan die managers zogenaamd 'ondernemen', bouwen ze imposante kantoren en tonen ze ook op andere wijze aan dat ze zeer geslaagd en belangrijk zijn.

De ouderen onder ons weten nog wel dat hun middelbare school, de HBS, de MULO of het gymnasium, een omvang had van 400 of 600 leerlingen. Zo'n school had één directeur of rector, die een deel van zijn tijd les gaf. Die man of vrouw leidde zo'n school dus vanuit het vak van leraar. De opleidingsresultaten waren niet slechter dan tegenwoordig, integendeel. De directeur of rector was in de stad of gemeente een achtenswaardig mens, zonder imposant kantoor en zonder de behoefte ondernemer te spelen.

Vele mensen hebben inmiddels een gemeentelijke herindeling meegemaakt. Zij zullen allen hetzelfde hebben ervaren: je weet niet goed meer waar je aan toe bent. Het gemeentehuis is verder weg en door het grote aantal afdelingen min of meer onbegrijpelijk geworden. Er worden beslissingen genomen waar je de zin niet van ziet en waarvan je last hebt. De ambtenaren, die vroeger veel kennis hadden van het dorp of de stad en die je allemaal min of meer kende (en zij jou), weten bovendien weinig meer van de lokale details. Zo gedragen ze zich uiteraard ook. Het is allemaal meer op afstand geraakt, onpersoonlijker geworden. Bovendien ontstaat er een strijd tussen de samenstellende delen, de oorspronkelijke dorpen of stadjes. Wat voor de een namelijk goed is, is dat voor de ander helemaal niet. Maar er kan natuurlijk maar één beleid zijn, en dat is in de overheidslogica, die nu ook in de gemeente heerst: alles hetzelfde.

We zijn met die neiging om alles groot te maken volstrekt op de verkeerde weg. De formele democratie, met gekozen lieden die we niet kennen, met oppermachtige departementen, gemeenten enzovoort enzovoort, heeft met werkelijke democratie (een regeringsvorm waarbij de burgers zelf uitmaken wat er moet gebeuren) weinig meer te maken.

We moeten toe naar kleinere, overzichtelijke eenheden, zowel voor scholen, ziekenhuizen en instituties als voor overheden. Dat beperkt het onvermogen om adequaat te reageren op gebeurtenissen. Het zorgt er bovendien voor dat we niet te veel geld uitgeven aan onnodige salarissen. En we geven de mensen op de werkvloer weer de kans hun vakmanschap te vergroten en te gebruiken.

De banken

Toen Margaret Thatcher overleed kon je in alle kranten lezen hoe zij de macht van de vakbonden had gebroken. De vakbonden hadden Engeland tot een rampgebied gemaakt doordat ze veel te veel macht gekregen hadden. Ze staakten het land kapot. Dat kwam doordat er geen tegenkrachten waren om die macht wat te beperken.

Toen ik dat las dacht ik meteen aan de Nederlandse situatie, waar we de macht van de banken zonder veel tegenkrachten hebben laten uitgroeien tot iets onbeheersbaars. Hoe is het toch mogelijk dat we die toch eigenlijk particuliere ondernemingen met behulp van belastinggeld moeten redden omdat het anders helemaal fout loopt?

De banken hebben als opdracht gekregen om enerzijds hun eigen vermogen te vergroten (dus: geld te verzamelen en dat niet uit te lenen) en anderzijds om de kredietverlening te versterken (dus: geld uit te lenen). Dat ligt wat lastig uiteraard. Dat blijkt dus ook niet te lukken! Het gezond verstand zegt dat als je economische groei wilt, kredietverlening aan bedrijven een absolute noodzaak is, vooral in het MKB. Als bedrijven een lucratieve order niet kunnen aannemen omdat het geld voor de benodigde investeringen of zelfs de benodigde inkopen niet verkrijgbaar is, dan zijn we echt op de verkeerde weg. Nederland zal dan zeker niet versterkt uit de crisis komen.

De euro

Een ernstig gevolg van de politieke logica treffen we in het gedoe rond de euro. Tegen beter weten in modderen de politici maar door. Dat wil zeggen: tegen het beter weten in van de met gezond verstand redenerende burger. Iedereen die ik spreek zegt hetzelfde. Als ik vraag: 'Zou je met de kennis van nu de euro opnieuw invoeren?' antwoordt iedereen ontkennend. 'Natuurlijk niet. Was een fout! Die stomme politici wisten niet wat ze deden!'

Normale mensen zouden bij zo'n afgang direct besluiten op hun schreden terug te keren. Zij zouden nagaan hoe ze zonder al te veel kleerscheuren van de euro af zouden kunnen komen. Niet onze politici, echter. Zij gaan onverstoort door met het overeind houden van een illusie. Met een normaal verstand weet je dat het nooit meer goed komt met het gedrocht. Met de politieke logica is dat heel anders. De politici lijken zo gespeend van gezond verstand, dat ze voortmodderen totdat de wal het schip zal keren. Hoe en wanneer dat zal gebeuren weet ik niet, maar dát het zover zal komen is onvermijdelijk.

Maar zal de politiek in Nederland in staat zijn te veranderen?

Ik denk het niet. De huidige overheidscultuur is precies de oorzaak waarom er niets zal veranderen in het overheidsbeleid in Nederland. Zij vinden dat wat wij beweren onlogisch is. De overheid vindt dat zij het bij het rechte eind heeft. Punt uit. Discussie gesloten.

Jammer, maar waar... tenzij het gezonde verstand in Nederland alsnog zal zegevieren.

Riens Meijer
Hilversum, 2013

Hoofdstuk II

De gevolgen van de beëindiging van een ideologische schoonheidswedstrijd

Decennialang was er sprake van een ideologische 'schoonheidswedstrijd' tussen het kapitalistische Westen en het communistische Oosten, waarbij beide wedijverden om eruit te zien alsof ze hun burgers de beste, eerlijkste levenswijze boden. Daar kwam door de val van de Berlijnse muur een einde aan. Er ontstond toen een roes van een onbetwiste overwinning van het kapitalistische stelsel. Het was voor het eerst dat het kapitalisme als mondiaal politiek-economisch systeem onbedreigd was. Omdat de financiële sector de werking van het kapitalisme in handen heeft, kwam die sector in een positie om een onevenredig stuk van de economische koek voor zichzelf op te eisen. Aldus geschiedde.

Het was erg simpel voor de financiële sector. Om meer geld te verdienen (en dus meer bonussen op te strijken) neem je meer risico. Door de uitvinding van securitisatie, renteswaps en kredietrisico--overdracht kon men veel meer transacties doen, waardoor de financiële sector de winst kon vergroten (en alweer: daarmee de eigen bonussen). Van 1973 tot 1985 streek de financiële sector van Wall Street nooit meer dan 16% van de binnenlandse winsten op. In 1986 werd dat 19%. In de jaren negentig schommelde het tussen 21 en 30%. In het eerste decennium van de 21ste eeuw groeide dit naar 41%. De salarissen en bonussen stegen navenant! Die toename van rijkdom is gepaard gegaan met een sterke toename van politieke spierkracht in de financiële sector. Het resultaat van die sterke positie van de financiële sector in het economische en politieke bestel van landen is een niet eerder vertoonde hausse. Daar waren echter twee dingen mis mee: het was niet fair en het was onhoudbaar. Dat verschijnsel werd bijzonder duidelijk in IJsland. IJsland kan voor 'slechtzienden' uitstekend dienen als een soort vergrootglas van de internationale financiële crisis.

Wat zich omstreeks 2000 in IJsland heeft afgespeeld was bizar. Een klein groepje mensen was verantwoordelijk voor het gegeven dat IJsland een soort economisch fantasieland werd. De IJslandse banken speelden hierin de centrale rol. Tot 2001 was de IJslandse banksector in handen van de staat. In dat jaar werd deze door de politiek geprivatiseerd. Het gevolg was een explosieve groei die volstrekt bedrieglijk was. Een land met 300.000 inwoners ontwikkelde plotseling een gigantische banksector, met activa twaalfmaal zo groot als de gehele eigen economie. IJslanders mogen veel van vis weten, van bankieren weten ze bepaald minder. Maar dat had kennelijk niemand door. Krediet werd zo goedkoop dat het gratis leek. Een tijd lang zag IJsland eruit als een modern economisch wonder. De IJslandse banken waren door deze ontwikkelingen zo groot geworden, dat het bankenstelsel een olifant leek die op een muizenrug balanceerde. Het eindigde, zoals we weten, in een totale ramp.

De IJslandcase levert het bewijs dat voorbijgaan aan het gezonde verstand desastreuze gevolgen kan hebben voor de samenleving, bijvoorbeeld als banken in de fout gaan. Daar komt bij dat banken bij de werking van een ontwikkelde economie een centrale rol spelen, in het bijzonder voor het scheppen van krediet. Krediet is voor de moderne economie even belangrijk als

zuurstof voor de mens.

De banken werden ongelooflijk winstgevend, niet omdat zij iets beter deden, maar omdat ze meer geld op de 'roulettetafel' smeten. Er kwam geen vaardigheid, efficiency, intelligentie of oordeel te pas aan dit spel – alles draaide om steeds riskanter gokken. De belastingbetaler betaalde uiteindelijk, ongewild en onbewust, de rekening van de riskante inzetten.

Alle banken die in de problemen zijn geraakt hebben gemeen dat het met het gokken slecht afliep. Hetzelfde geldt voor alle andere ondernemingen en instellingen overal ter wereld die door de kredietcrisis zijn geveld. Als de economische wereldcrisis tot één enkel verschijnsel kan worden herleid, dan is het dit: het feit dat niemand ooit *echt* wist (en weet, trouwens) welke banken solvent zijn. Omdat banken cruciaal zijn voor het scheppen en exploiteren van krediet, is dit de reden dat de bankcrisis rechtstreeks tot een kredietcrisis heeft geleid. Het is ook de reden waarom de enorme geldbedragen die regeringen in de banksector hebben gepompt de neiging vertonen niet te doen wat ze verondersteld worden te doen: namelijk krediet verlenen aan bedrijven en consumenten. Zoals eerder gezegd is dit onder meer het geval omdat banken twee totaal onverenigbare doelstellingen opgelegd hebben gekregen (herkapitaliseren om een faillissement te vermijden en kredieten verstrekken). Als de banken dan tevens hun te hoge leverage-ratio willen of moeten verlagen, dan betekent dit dat zij vanwege het inkrimpen van hun eigen activa nog minder geld uitlenen aan bedrijven en particulieren. Als banken vervolgens gaan zitten wachten tot de waarderingen zich herstellen, komt de economie tot stilstand. Waarvan acte.

Dit is catastrofaal geweest omdat een economie die eenmaal tot stilstand is gekomen slecht weer op gang te krijgen is. Als in een dergelijke extreme situatie de overheid vervolgens de belastingen verhoogt en grote bezuinigingen eist (minder méér geld uitgeven!), dan is het verbazingwekkend dat men denkt op deze wijze sterker uit de crisis te kunnen komen. Het gezonde verstand zegt je dat dit niet mogelijk is.

De crisis bij de systeembanken is een bewijs dat het systeem ruimschoots over zijn houdbaarheidsdatum heen is. Het is daarom een illusie om te denken dat het opnieuw oppompen van systeembanken automatisch leidt tot herstel van het algehele vertrouwen. In het tijdperk na 2008 zijn mensen op emotioneel niveau niet aan te zetten tot blinde consumptie of beleggen, simpelweg omdat 'het systeem' dat van hen verwacht.

Natuurlijk dienen we ons huidige monetaire systeem in hoofdlijnen overeind te houden. Maar omdat de kredietverlening bij noodzakelijke herkapitalisatie van banken nu eenmaal onvermijdelijk stopt, en dit voor een gezonde economische ontwikkeling desastreuus is, moeten we parallel daarmee een systeem à la het Zwitserse WIR invoeren.

Op dit moment nemen er 60.000 bedrijven deel aan het WIR-netwerk in Zwitserland. De onderlinge handel in WIR-eenheden bedraagt meer dan een miljard euro per jaar. De handel in WIR-eenheden neemt toe in economisch slechte tijden en neemt af als de welvaart weer groeit. Hiermee vormt het WIR-systeem een buffer, een soort economisch vliegwiel dat de opmerkelijke economische stabiliteit van Zwitserland helpt te verklaren.

Constateringen

1. De financiële sector heeft na de val van de Berlijnse muur in 1989 een aantrekkingskracht gehad op goed opgeleide mensen die zich vooral ten doel stelden heel veel geld voor zichzelf te verdienen.
2. Mensen zijn niet, omdat het noodzakelijk is voor ons systeem, aan te zetten tot blinde consumptie.
3. Een stagnatie in de kredietverlening is zodanig catastrofaal voor de economie dat daarvoor een structurele oplossing moet komen.

Hoofdstuk III

Blindemanspelletjes

Ooit waren we de speelbal van het lot en was de toekomst onkenbaar, maar in de loop der tijd leken kans en risico beheersbaar te worden. In de financiële wereld heeft dit geleid tot financiële instrumenten: derivaten. Met derivaten lijken we een modernistische wereld te hebben betreden. Een wereld waarin risico's niet langer inhouden wat er in gewone mensentaal onder wordt verstaan, en waarin er een diepe kloof gaapt tussen de taal van het geldwezen en het gezonde verstand. Derivaten vormen een complex instrument dat dient om risico's af te dekken, maar de risico's ook vergroot. Met door slimme wiskundigen ontwikkelde producten is het bankwezen feitelijk door de hogere wiskunde overgenomen, met als gevolg dat er binnen de banken aanzienlijke kloven gingen ontstaan tussen de ervaren bankiers en een nieuwe garde van wiskundigen. Daarbij werd uit het oog verloren dat je risico's kunt beheersen in de zin dat je waarschijnlijkheden kunt berekenen, maar dat je in dit verband risico's niet met onzekerheden moet verwarren. Gebeurt dat wel, dan is het gezonde verstand niet gebruikt.

Omdat bankieren is gebaseerd op het lenen van geld aan cliënten, vormt het risico van wanbetaling een uiterst belangrijk aspect van de business. Daarom verkregen producten die het mogelijk maakten om dat risico te verminderen (en wel door het aan iemand anders te verkopen) een enorm groot marktaandeel. Het nieuwe idee van de wiskundigen was een product te creëren dat op een soort verzekering zou lijken, waarbij het verzekerde product het risico van wanbetaling bij een bepaalde schuld was, met als belangrijk bijkomend voordeel dat risico's niet meer in de eigen balans zichtbaar waren, er tegelijkertijd inkomen mee kon worden gegenereerd en er kapitaal mee kon worden vrijgemaakt om elders te investeren!

De nieuwe financiële instrumenten waren heel slim, maar ze hadden één catastrofale bijwerking: ze maakten het bankieren kapot. Immers, de kwaliteit van de lening is cruciaal, want leningen zijn de activa waarmee de bank verdient. Dit is geen bijkomende of marginale kwestie, het is de kern van wat het bankieren is. Het probleem met het model van bundelen plus securitisatie was, dat het brak met het fundamentele beginsel dat een bank elke lening individueel moet inschatten en bewaken. De nieuwe wiskundige financiële producten maakten dat onmogelijk. Het hele idee dat een bankier een lener in de ogen kijkt om te zien of hij hem kan vertrouwen, werd als ouderwets betiteld. Zoals inmiddels wel is gebleken is die opvatting een cruciale breuk met het gezonde verstand!

De belastingbetaler heeft die breuk moeten betalen. De bedragen waren enorm. In juni 2008 schatte de ISDA, de International Swaps and Derivatives Association, de totale omvang van de markt van derivaten op 54 biljoen dollar, ongeveer gelijk aan het BNP van onze gehele planeet en vele malen meer dan de totale waarde van alle wereldwijd verhandelde aandelen. Die derivatendeals slaan enorme kraters in de markt als zij ontploffen, vanwege het grote aantal tegenpartijen die contracten met nominale blootstelling aan het risico in handen hebben. Het is als bij een blindemanspelletje: je geeft pakjes aan elkaar door, zonder dat iemand weet wie het cadeautje op een gegeven moment in handen heeft, laat staan wat erin blijkt te zitten. Dat was de reden waarom banken toen de crisis uitbrak er plotseling voor terugdeinsden elkaar geld te

lenen, zodat de geldstroom opdroogde en financiële instellingen begonnen in te storten. Het probleem was dat allerlei financiële producten op een volkomen ontransparante manier hadden gecirculeerd en van financiële instelling naar financiële instelling waren doorverkocht. Het is allemaal zo complex dat je, zelf als je het pakje open hebt gemaakt, nog niet precies weet wat er nu eigenlijk in zit!

Aandelen en obligaties zijn de twee grootste mondiale investeringsterreinen en reiken tot in elke hoek van het economische leven. Aan het begin van de 21ste eeuw gingen ze allebei door een vreemd stukje land. De aandelenmarkt had de spectaculaire zeepbel van internet en de 'nieuwe economie' doorgemaakt. Wat er gebeurde paste in de categorie klassieke hysterie en was te vergelijken met die van grote historische zeepbellen, zoals de tulpenmanie, de Zuiderzeezeepbel of de negentiende-eeuwse zeepbel van spoorwegaandelen. Het basispatroon van die manieën is, dat er zich een reëel verschijnsel voordoet (overzeese exploitaties, spoorwegen, internet) waarbij investeerders niet zijn weg te slaan, en dat dit buiten alle proporties opgeblazen raakt en hoe dan ook blijft stijgen. Hierdoor blijven er investeerders binnenstromen op basis van wat de *greater fool*-theorie wordt genoemd. Zelfs als iedereen al weet dat wat er gebeurt idioot is, valt er nog altijd geld te verdienen door zulke aandelen te kopen en ze even later aan een 'grotere dwaas' door te verkopen. Het doet er dus niet toe hoe overgewaardeerd de aandelen zijn, zolang het maar werkt. Als de zeepbel begint te schommelen (vaak als reactie op slecht nieuws) en mensen hun twijfels gaan uitspreken, stort alles abrupt in en verliest iedereen veel geld. Door de dotcomcrisis is er vijf biljoen dollar vernietigd.

Wiskundigen voerden dus onder de verantwoordelijkheid van bankiers onjuiste mathematische risicoberekeningen in die de bankiers zelf feitelijk niet begrepen. Dit was dé 'vergissing' die aan alle andere vergissingen en beoordelingsfouten ten grondslag lag. Het werd een noodlottige breuk met het gezonde verstand van de verantwoordelijke bankiers, die het mondiale economische systeem aan de rand van de afgrond bracht. Het vernietigde sommige banken. Andere banken belandden noodgedwongen in handen van de staat. De belastingbetaler kostte het miljarden en het mondiale financiële systeem raakte in paniek en kwam tot stilstand.

Geldmensen zien risico's niet op dezelfde manier als gewone burgers. Voor de meeste mensen is risico grotendeels iets onwenselijks, waar het in de wereld van het geld juist iets wenselijks is. Dat komt doordat, bij investeringen, risico's aan winsten gecorreleerd zijn. In de wereld van het geld draait het allemaal om het zoeken naar het risico, het beheersen ervan en het begrip van het risico dat je neemt. Dit omdat een riskantere investering het voordeel heeft een meer winstgevender investering te zijn. De financiële sector heeft deze risico's, zoals gezegd, in toenemende mate door wiskundigen laten beheersen. In de eerste jaren van de 21ste eeuw maakten velen binnen de financiële sector gebruik van wiskundige methodieken om risico's vast te stellen en te beheren. Risico's werden daardoor herleid tot een getal. Hierdoor is er een flagrante minachting voor het gezonde verstand ontstaan. Immers, als het wiskundige model je zegt dat iets onmogelijk is en het gebeurt vervolgens toch, dan weet je zeker dat je model niet deugt omdat het onvoldoende met de werkelijkheid rekening houdt. De mathematische modellen werkten gewoon niet bij een crisis.

Constateringen

1. Met derivaten zijn we een wereld betreden waarin risico totaal iets anders betekent als in gewone mensenwereld.
2. De nieuwe financiële instrumenten hebben het bankieren kapot gemaakt.
3. De wiskundigen voerden onjuiste mathematische risicoberekeningen in die door de verantwoordelijke bankiers zelf niet werden begrepen.

Hoofdstuk IV

De gevolgen van het fuifje van het vrijemarktkapitalisme

Wat ging er toch mis in de mondiale economische politiek die bijna vier decennia zo effectief had gewerkt?

De ineenstorting was het duidelijkst bij de securitisatie van de woninghypotheken in de Verenigde Staten. Daarbij werden subprime-hypotheken in pools ondergebracht en als securities verkocht, en vervolgens blootgesteld aan de explosieve vraag van investeerders overal in de wereld. De groei van de mondiale vraag naar Amerikaanse subprime securities door banken, hedge- en pensioenfondsen, ondersteund door onrealistische positieve waarderingcijfers van kredietinstellingen, was feitelijk de kern van het ontstane mondiale probleem. Vanaf 2005 bezweken de subprime-garantiestandaarden onder de druk op leningsverstrekkers om meer ‘papier’ te leveren. Het onkritisch (in strijd met het gezonde verstand) overnemen van kredietwaarderingen door kopers van die ‘giftige’ activa heeft tot grote verliezen geleid. Dat men verzuimde zulke riskante activa van een juiste prijs te voorzien heeft de crisis versneld.

Risicobeheer is waar het in het bankieren om draait. In dat opzicht schoten de bankiers volledig tekort. Door op inaccurate wiskundige modellen te vertrouwen, die ze zelf niet eens begrepen, hebben de bankiers bestuurlijk en qua kennis gefaald. Maar de kredietcrisis komt ook voort uit een onvermogen van regelgevers, politici en centrale bankiers. Het behoort tot hun werk naar tekenen van economisch gevaar uit te zien. Dat is helaas niet gebeurd. Het is ergerlijk dat men hiervoor niet of nauwelijks de verantwoordelijkheid heeft genomen. De meesten zijn blijven zitten waar ze zaten. Dit omdat zij vinden:

- dat zij niet hebben gefaald;
- dat er in de financiële sector geen echte hervormingen behoeven plaats te vinden;
- dat het gezeur over het afschaffen van hun bonussen misplaatst is.

Door de veerkracht – de zelfgenezende vermogens – van het *laissez faire*-kapitalisme volstrekt verkeerd in te schatten schoot de beweging om de financiële industrie te dereguleren te ver door. De financiële sector heeft de crisis zelf veroorzaakt. Dat had echter niet kunnen gebeuren zonder de ‘hulp’ van regeringen, die decennia lang trouw het idee van *laissez faire* bleven aanhangen. Die ideologie liet het in feite aan de bankiers over om hun eigen (beperkte) regels te formuleren. We hebben na de val van de Berlijnse muur decennia lang een proces doorgemaakt van:

- dereguleren;
- afzwakken van regelgeving;
- instemmen met zelfregulering van de financiële wereld via ‘marktdiscipline’.

De eerste Bazelse akkoorden waren opgesteld voordat de derivaten zo belangrijk werden. De banken zagen het gevaar in dat regeringen zich met regulering van de derivaten zouden gaan bemoeien en schreven daarom hun eigen reglement. Dit leidde in 1985 tot de oprichting van de International Swaps and Derivatives Association (ISDA). De ISDA won een reeks van veldslagen met allerlei regelgevers en verkreeg zo het recht zichzelf te reguleren. Hierdoor kregen banken de ruimte om gigantische risico's te nemen.

In 2007 stond het mondiale bankstelsel voor een structurele crisis. Het is opmerkelijk dat zij die voor de economie verantwoordelijk waren dit niet inzagen. Een beroepsgroep die tot taak heeft de economische verschijnselen te doorgronden faalde collectief.

De toename van het aantal banken die geen banken zijn, het gebruik van derivaten om risico's eerder te vergroten dan af te dekken, de overweldigende voorkeur voor counterderivaten en het gebruik van buiten de balans gehouden middelen leverden een cruciale bijdrage aan de ramp. Het doel was niet een beperkt voordeel te behalen, maar grote winsten te maken door bankregels te omzeilen. De regelgevers waren dus nutteloos.

Door de bijzondere positie die financiële instellingen in ons maatschappelijk bestel hebben, zou geen bank zo groot mogen worden dat zij regeringen kan chanteren. We moeten een systeem in het leven roepen waardoor banken failliet kunnen gaan zonder elkaar onderuit te halen. Waardoor zij op dezelfde manier, zoals dat bij gewone ondernemingen het geval is, in surseance kunnen gaan en hun zaken laten afwikkelen. De kracht en complexiteit van moderne financiële instrumenten heeft, samen met hebzucht en het adagium 'te groot om failliet te gaan', een situatie tot stand gebracht waarin regels kunnen worden omzeild. Het geloof in de vrije markt is een soort religie geworden. Maar kapitalisme zonder bankroet is als christendom zonder hel!

Constateringen

1. De groei van de mondiale vraag naar Amerikaanse subprime-securities door banken, hedge- en pensioenfondsen, ondersteund door onrealistische positieve waarderingscijfers van kredietinstellingen, was feitelijk de kern van het ontstane mondiale probleem.
2. Het zelfgenezende vermogen van het *laissez faire*-kapitalisme is volstrekt verkeerd ingeschat.

Hoofdstuk V

Het toenemend gebruik van financiële massavernietigingswapens

In de meeste ontwikkelde economieën was de tweede helft van de twintigste eeuw een periode van relatieve kalmte, die culmineerde in een gouden tijdperk van lage inflatie en hoge groei. Als gevolg daarvan heeft de conventionele economische wetenschap crises genegeerd, of ze beschouwd als symptomen van problemen in minder ontwikkelde economieën. Achteraf gezien hadden we niet werkelijk te maken met een 'gouden eeuw'. De groei was gebaseerd op een niet te handhaven kredietzeepbel en op een financieel stelsel dat volstrekt verkeerd ingeschatte risico's nam.

Ondanks dat de recente crisis veel gemeen heeft met de crises uit het verleden, zijn veel van haar oorzaken uniek. Of ze spelen op zijn minst een grotere rol in het mondiale financiële systeem van de 21ste eeuw dan in het verleden. Neem de meest voor de hand liggende verklaring voor een financiële crisis: hebzucht. Die is in deze crisis aangewakkerd door nieuwe soorten prikkels en beloningen die de hebzucht een uiterst gevaarlijke dimensie gaven.

De afgelopen decennia zijn bankiers en handelaren steeds vaker beloond met bonussen die aan kortetermijn-winsten waren gekoppeld. Hierdoor werd het aantrekkelijk om:

- buitensporige risico's te nemen;
- beleggingen met geleend geld uit te breiden;
- alles op het spel te zetten, met verbazingwekkend roekeloze beleggingsstrategieën.

De zogenaamde financiële vernieuwingen maakten de vraag irrelevant of kredietverleners de moeite namen om de risico's in te schatten. Banken en andere financiële instellingen verstrekten ongeacht de kredietwaardigheid van de aanvragers leningen (hypotheek, auto- en studieleningen en zelfs creditcardschulden). In plaats van deze leningen in de boeken op te nemen, werden ze aan Wall Street doorverkocht. Daar werden ze omgezet in steeds ingewikkelder effecten, en over de gehele wereld verkocht aan goedgebouwde beleggers die niet in staat waren de risico's van de oorspronkelijke leningen te beoordelen. Securitatie heet dat spel, en banken en andere Wall Street-instellingen streken forse vergoedingen op bij doorverkoop van de risico's aan onwetende beleggers. De diverse kredietbeoordelaars hadden dit kunnen en moeten voorkomen. Maar ook zij verdienden stevig aan de securitatie en bleken bereid om 'giftige' kredieten om te zetten in 'goudgerande' effecten met risicovrije rendementen.

Toen het besef doordrong dat het hele mondiale financiële systeem door subprime-hypotheek zeer kwetsbaar was geworden, greep de paniek om zich heen. Dankzij de securitatie waren de kredietrisico's doorgesluisd van banken naar zakenbanken en vervolgens naar andere financiële instellingen en beleggers over de gehele wereld. Maar dit proces was nog niet voltooid op het moment dat de crisis toesloeg. Banken hadden een deel van de 'giftige' bezittingen op hun eigen balans laten staan. Of ondergebracht in structured investment vehicles en conduits die niet op de officiële balans voorkwamen, totdat de crisis de banken dwong hun verliezen te erkennen.

Het nieuws dat eerbiedwaardige banken slechts een deel van de risico's op externe beleggers hadden afgeschoven – en de rest op hun eigen balansen hadden laten staan – veroorzaakte paniek. Het groeiende besef dat iedere grote of kleine speler in het mondiale financiële systeem op enigerlei wijze kwetsbaar was voor de giftige bezittingen leidde tot een regelrechte catastrofe. Niemand wist wie giftige bezittingen had en hoeveel. Een financieel systeem dat baat had bij ondoorzichtigheid en moedwillige complexiteit werd ontmanteld. Het bleek steeds duidelijker dat niet iedereen in de bankwereld uit was op stabiliteit en zekerheid. Een uiterst bedenkelijke zaak.

Steeds meer mensen die sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw in de financiële wereld waren gaan werken, beseften dat ze veel geld konden verdienen. Tenminste, als ze bereid waren zich zonder veiligheidsnet op het strakke koord van de bankwereld te bewegen. Er waren manieren om zonder toezicht te bankieren, maar die boden niet de bescherming die commerciële banken wel genoten. Op deze wijze begon het spel van regulatory arbitrage. Het doelbewust ontwijken van de regels in het streven naar hogere winsten.

In veel opzichten hebben de Verenigde Staten en andere landen in de Engelstalige wereld de leiding in dit proces genomen. Maar de rest van de wereld heeft geholpen de weg te plaveien, ook al was dat niet de bedoeling. De schattingen lopen uiteen, maar tussen de 40 en 50 procent van de 'giftige' effecten die door Amerikaanse financiële instellingen in het leven werden geroepen, kwam in de portefeuille van buitenlandse beleggers. Misschien wel het grootste deel daarvan is in beleggingsportefeuilles van Europese banken en hun dochters terechtgekomen.

Toen deze beleggingen vrijwel waardeloos werden, moesten de banken de verliezen op hun balans vermelden. Deze verliezen in de banksector hebben het Europese bedrijfsleven grote schade toegebracht. Europese bedrijven leunen voor hun financiering zwaar op bankkredieten (en veel minder dan in de Verenigde Staten op de kapitaalmarkt). Toen gerenommeerde Europese banken door de subprime-crisis werden getroffen, schortten ze de kredietverlening vrijwel geheel op. Hierdoor kon het bedrijfsleven minder produceren en investeren, en moeilijker personeel aannemen. Zo werd de weg bereid voor de recessie die Europa in zijn greep houdt.

Veel Europese banken hebben hun eigen securitisatiefeestje gevierd en naar hartenlust hypotheek gebundeld en herverpakt, vooral hypotheek uit Groot-Brittannië, Spanje en Nederland. Alleen al in 2007 voor 496,7 miljard euro. In veel Europese landen was niet aan de crisis te ontkomen. Dit vanwege een totaal overspannen woningmarkt, een te grote afhankelijkheid van goedkoop geld/krediet en een groot enthousiasme voor riskante beleggingen.

Toen de crisis begin 2008 op stoom kwam, werd de toestand verergerd omdat de beleidsmakers in Europa weigerden een grootschalig stimuleringsbeleid te voeren. Hierdoor waren we in Europa slecht voorbereid toen het erop aankwam de gevolgen van een aanzwellende crisis te bestrijden. Het is voor een groot deel hieraan te wijten dat de wereldeconomie in de ergste recessie sinds de jaren dertig terecht is gekomen.

Bij het zwartepieten dat op de recessie volgde wezen vele analisten de val van Lehman Brothers aan als de oorzaak van alle ellende. Zelfs nu nog beschouwen velen dit als de katalysator van de crisis. Dit is een foutieve analyse. Lehman ging in september 2008 failliet. De Verenigde Staten waren toen al tien maanden in recessie en een groot gedeelte van de wereld zat in datzelfde schuitje. De crisis in de Verenigde Staten was anderhalf jaar voor de val van Lehman begonnen en had zich in de tussentijd via vele kanalen over de wereld verspreid, via banken, beurzen, handelsverkeer, en de grondstoffen- en valutahandel. Andere landen raakten niet bij toeval besmet. In veel landen was al jaren sprake van zeepbellen (in huizen, aandelen en krediet) en van overmatig vreemd vermogen, risico's en uitgaven.

De tijd om alle zwakke plekken van het financiële systeem aan te pakken, kwam nadat de directe crisis voorbij was. De financiële onrust legde fundamentele zwakheden in het opereren van de Amerikaanse en Europese financiële markten bloot en bracht ernstige gebreken in het bestaande stelsel van toezicht en regulering aan het licht. Maar vanaf 2010 verstomden de dringende oproepen tot hervorming. De wetgeving die de regulering en het toezicht radicaal onder handen zou nemen, laat op zich wachten. In dit alles zit een perverse ironie. Als beleidsmakers er niet in waren geslaagd de crisis tot staan te brengen, zoals men daar tijdens de Depressie in de jaren dertig niet in is geslaagd, zou de roep om hervormingen nu oorverdovend zijn. Maar omdat de ramp ditmaal kundiger werd aangepakt, komt de prikkel voor diepe, structurele hervormingen van het financiële systeem niet door. In plaats daarvan betalen banken die het overleefd hebben weer forse bonussen uit. Dit ondanks het feit dat ze hun eigen levens aan de gulheid van de overheid en dus de belastingbetaler te danken hebben.

Het ontbreken van hervormingen in de financiële sector is uiterst ongelukkig. Immers, we leven in een gevaarlijke tijd, waarin de structurele problemen die de crisis hebben gecreëerd blijven bestaan. Massale interventie in het financiële systeem heeft het vertrouwen in het systeem enigszins hersteld. Maar volledig herstel van vertrouwen in de financiële sector vereist het doorvoeren van noodzakelijke hervormingen.

In 2002 zette Warren Buffet een inmiddels legendarisch jaarverslag voor beleggers op papier. Hij betreurde het groeiende gebruik van derivaten, die hij onheilspellend omschreef als financiële massavernietigingswapens, zowel voor de partijen die erin handelen als voor het economische systeem. Buffet had gelijk, maar het verhaal is complexer.

Derivaten zijn er al verscheidene eeuwen. Pas recent namen ze door de wiskundige inbreng vormen aan die een aanzienlijk gevaar betekenden voor het mondiale systeem. Derivaten behoren tot de lastigste zaken om te reguleren en te controleren, en hun explosieve groei gedurende de laatste tien tot vijftien jaar heeft dat alleen maar lastiger gemaakt. Ze zijn veranderd van een middel om risico's af te dekken in een zuiver speculatief instrument. Dit instrument stelt veelal naïeve beleggers (bijvoorbeeld pensioenbeheerders) in staat kolossale hoeveelheden leverage en risico op zich te nemen. Omdat derivaten in toenemende mate bizar, ondoorzichtig en ondoordringbaar zijn geworden voor niet-specialisten, vormen ze een ernstig probleem voor het totale financiële systeem dat niet zo maar is op te lossen.

Hervormingen in de financiële sector moeten erop gericht zijn:

- de aansprakelijkheid en transparantie sterk te vergroten;

- de vergoedingen aan te pakken;
- de securitisatie te reguleren;
- derivaten onder nauwkeurig openbaar toezicht te brengen;
- de veronderstelde bewakers van het systeem (de kredietbeoordelaars) erg kort te houden;
- van banken en andere financiële instellingen te eisen dat ze genoeg kapitaal bezitten, en niet minder belangrijk, genoeg liquiditeit, om een grote financiële crisis te kunnen doorstaan.

Al eeuwenlang ontwikkelen crises zich op een redelijk voorspelbare wijze. Buitenlandse investeringen vloeien naar een land toe en dragen bij aan de vorming van een of andere zeepbel op de aandelenmarkt. Daarbij neemt het tekort op de lopende rekening toe doordat de particuliere consumptie en de investeringen stijgen. Er kunnen grote begrotingstekorten ontstaan, en de schulden en de leverage nemen toe. Op enig moment spat de zeepbel uiteen. Met alle vervelende gevolgen van dien voor de verschillende sectoren van de economie: huishouden, bedrijven, financiële instellingen en overheid.

Het nieuwe tijdperk ten gevolge van de overgang van het Industriële Tijdperk naar het Kennis- en Innovatietijdperk vereist een nieuwe manier van denken, doen en handelen. We moeten daartoe achterhaalde ideeën over de inherente stabiliteit, efficiëntie en veerkracht van ongereguleerde markten overboord gooien en we moeten crises hun rechtmatige plaats in de economie en financiële wereld geven. Helaas klampen veel overigens intelligente mensen zich vast aan de overtuiging dat de recente crisis een onvoorspelbare, onaangekondigde gebeurtenis was. Niemand had die kunnen zien aankomen, zeggen ze, en we zullen nooit meer zo iets meemaken – althans zolang wij leven.

We kunnen óf op een nieuwe financiële ramp wachten om deze aanhoudende zelfgenoegzaamheid de genadeslag toe te brengen, óf we kunnen een nieuwe benadering van de economische wetenschap omarmen. Een benadering waarin het vak economie gecombineerd wordt met andere kennisgebieden.

Constateringen

1. Bonussen gekoppeld aan kortetermijnwinsten geven een gevaarlijke dimensie aan hebzucht.
2. De zogenaamde financiële vernieuwingen maakten de vraag irrelevant of kredietverleners de moeite namen om de risico's in te schatten.
3. 40 tot 50 procent van de 'giftige' effecten die door Amerikaanse financiële instellingen in het leven waren geroepen, eindigden in de portefeuilles van buitenlandse beleggers.
4. Tenminste vanaf 2002 kon men weten wat de gevaren van derivaten zijn.
5. Als er geen wezenlijke hervormingen worden doorgevoerd, kunnen we op een nieuwe financiële ramp wachten. De financiële sector heeft getoond niet langer een buffer te zijn voor economische stabiliteit, maar eerder een aanjager van financiële instabiliteit.

Hoofdstuk VI

Democratie en de vrijemarkteconomie zijn geen partners maar concurrenten

Sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is de competitie tussen centrale planning en kapitalisme vervangen door een rivaliteit tussen verschillende soorten kapitalisme: Amerikaans, Duits, Japans, Russisch en Chinees. Binnen deze nieuwe rivaliteit ondermijnt de Amerikaanse vrijemarkteconomie zowel de Europese als de Aziatische sociale markteconomieën. Dit ondanks het gegeven dat de sociale kosten van de economie in de Europese en Aziatische sociale markteconomieën op verschillende manieren worden gedragen.

Er bestaat geen twijfel dat de vrijemarkteconomie het economisch efficiëntste soort kapitalisme is. Voor veel economen is daarmee de kous af. Toch is wat sociale markteconomieën doen in geen enkel opzicht irrationeel. De Japanse praktijk van het aannemen van arbeiders in laag-gechoolde baantjes die economisch niet productief zijn, is noch onredelijk noch inefficiënt. Daarbij aangenomen dat een van de criteria van efficiëntie waarmee een dergelijk beleid wordt beoordeeld, het in stand houden is van de maatschappelijke cohesie, door massale werkloosheid te voorkomen.

In de 21ste eeuw zal het Duitse kapitalisme veel sterke punten hebben. Maar dit zal alleen tot wasdom komen na een periode van grondige hervormingen. De crisis van de Europese sociale markteconomieën gaat diep. Als we proberen de falende structuren overeind te houden, dan zullen de kansen in de 21ste eeuw bedreigingen voor de Europese landen worden. Sociaal-democratische regeringen hebben niet langer de mogelijkheid om hun doelen met sociaaldemocratische middelen na te streven. Als gevolg daarvan is in de meeste landen van het Europese vasteland massale werkloosheid een probleem zonder een duidelijke oplossing. In enkele gevallen hebben bijzondere omstandigheden – zoals onverhoopte winsten uit olie en gas in Noorwegen – de sociaaldemocratie een tweede leven gegeven. Maar in het algemeen blijkt de tegenstelling tussen sociaaldemocratie en mondiale vrijemarkteconomie niet te verzoenen.

Er zijn tegenwoordig weinig effectieve instellingen van mondiaal economisch bestuur, en geen daarvan is enigszins democratisch. De vrijemarkteconomie is feitelijk een constructie van de staatsmacht. En het socialisme als een economisch systeem is onherstelbaar afgebroken. Zowel in menselijk als in economisch opzicht is de erfenis van de socialistische centrale planeconomie ruïneus.

In de toekomst zullen er in de wereld niet langer twee economische systemen zijn, maar een aantal varianten van het kapitalisme. Zowel in Rusland als in China betekende het verdwijnen van het communisme een opleving van inheemse vormen van kapitalisme – in beide gevallen vervormd door hun communistische erfenis. Hoewel ze op verschillende economische systemen steunen, hebben het marxistisch leninisme en de vrijemarkteconomie veel gemeen. China wordt soms geprezen als bastion van stabiliteit. Voor zover dit waar is, komt dat doordat China tot op zekere hoogte buiten de mondiale vrije markt is gebleven. De Chinese regering heeft een

aanzienlijke controle over de eigen economie gehouden. Westerse overheden die China loven, hebben een belangrijk aspect over het hoofd gezien. De relatieve stabiliteit is in China een nevenproduct van de consistente, diepgewortelde afkeer van de westerse mening en van westers advies.

Elke cultuur wenst vrij te zijn in het ontwikkelen van zijn eigen soort kapitalisme. Daarom moeten we proberen te leven in een voorlopige schikking met andere soorten kapitalisme in andere landen.

We moeten inzien dat Europa niet de Verenigde Staten is en dit ook nooit zal worden. Een Amerikaanse mate van mobiliteit wat betreft werk is onmogelijk, en overigens ook niet wenselijk, in een oud continent met verschillende historische gemeenschappen en vele eigen talen. Evenmin zal er ooit een Europese staat zijn die dezelfde macht zal hebben als de federale overheid van Amerika. De Europese instituties zullen zich verder ontwikkelen, maar zullen hybride blijven. Europa zal ook in de toekomst geregeerd worden door nationale regeringen en transnationale instituties, in een verschuivend machtsevenwicht. Het Europese kapitalisme zal grondig blijven verschillen van de Amerikaanse vrijemarkteconomie. Geen enkel Europees land – zelfs Groot-Brittannië niet – is bereid de niveaus van maatschappelijke verwaarlozing te tolereren die door de vrijemarkteconomie in de Verenigde Staten worden veroorzaakt.

Europese sociale markten kunnen echter in hun huidige vorm niet overleven. Om te beginnen stijgt de werkloosheid naar een onhoudbaar hoog niveau. Terwijl de bevolking als geheel vergrijst, stemmen de implicaties van een te grote werkloosheid somber. Massale werkloosheid gaat de maatschappelijke uitsluiting en politieke vervreemding in Europa verergeren. Het is niet waarschijnlijk dat extreem rechts in de komende jaren in de nationale regering van enig Europees land zitting zal hebben. Maar het kan de omgeving bepalen waarin beleid door gematigde besturen wordt gevormd.

Sociaaldemocraten geloven dat Europese sociale markten binnen de structuur van het mondiale *laissez faire* vernieuwd kunnen worden. Maar wereldwijde mobiliteit van kapitaal maakt het keynesiaanse beleid ineffectief waarop sociaaldemocratische regimes in het verleden hebben gesteund om volledige werkgelegenheid te bereiken. Dit betekent niet dat het Rijnlands model van het kapitalisme voorbestemd is te verdwijnen. Dit model veronderstelt een overheid die zich actief bezighoudt met zaken als milieu, ruimtelijke ordening, onderwijs en sociale vraagstukken. Integendeel, het Duitse kapitalisme is uit het trauma van een wording tevoorschijn gekomen als de dominante economische kracht in Europa.

De vraag is of het Rijnlands model in staat is de belangen van aandeelhouders ondergeschikt te houden aan die van de beheerders. Zolang echter de regels van het *laissez faire* niet betwist worden, moet het antwoord negatief zijn. Mondiale markten zullen onverbidde druk uitoefenen op de aandelen van bedrijven die dat pogen te doen.

De Europese sociale markten zullen over een generatie onherkenbaar zijn. Het is niet ondenkbaar dat de Europese Unie het voortouw kan nemen in het vormen van een nieuwe structuur voor de wereldeconomie, in de nasleep van de val van het mondiale *laissez faire*. Een fundamentele verschuiving in de economische filosofie lijkt noodzakelijk, omdat anno 2013

vrijheden van de markt geen doelen op zich meer zijn. Het zijn hulpmiddelen, instrumenten ontworpen door mensen voor menselijke doelen. Markten zijn er om de mens te dienen, de mens moet niet de markt dienen.

Een toenemende mate van verwevenheid van wereldeconomieën betekent niet dat er één enkele economische beschaving tot stand zal komen. De taak van transnationale organisaties zou de vorming van een kader moeten zijn voor reguleringen waarbinnen de verschillende markt-economieën bloeien.

Constateringen

1. De competitie tussen centrale planning en kapitalisme is vervangen door een rivaliteit tussen verschillende soorten kapitalisme.
2. Sociaaldemocraten geloven ten onrechte dat Europese sociale markten via de toepassing van de keynesiaanse leer binnen de structuur van het mondiale *laissez faire* kan worden vernieuwd.
3. De vrijmarkteconomie is feitelijk een constructie van de staatsmacht. Het socialisme als economisch systeem is onherstelbaar afgebroken.

Hoofdstuk VII

De bureaucratie, volksvijand nummer één, woekert gewoon door

De Nederlandse samenleving wordt door de dominantie van de bureaucraten gezien als iets dat je vanaf een tekentafel naar believen tot in de kleinste details kunt ontwerpen. Of planmatig in overeenstemming kunt brengen met de ideale maatschappij. De centralisatie van bevoegdheden bij de overheden heeft geleid tot een toenemende onvrijheid, en tot afhankelijkheid van ambtelijke regels die voor ons inmiddels onhoudbare vormen hebben aangenomen. Door de systematiek van de bureaucratie blijft veel ellende die door burgers individueel wordt ervaren onzichtbaar. Burgers blijken in geschillen met de overheid veelal kansloos. De overheid jaagt de burger nogal eens via gerechtelijke procedures op kosten in de verwachting dat de burger de strijd dan wel zal opgeven. Hetgeen dan ook vrijwel altijd het geval blijkt te zijn.

Onze politieke partijen slagen er maar niet in tot wezenlijk ander beleid te komen, afgestemd op het huidige Kennis- en Innovatietijdperk. Ze zitten gevangen in verkalkte partijstructuren. Hun idealen zijn door belangengroepen en lobbyisten gekaapt.

Het is pijnlijk om te moeten vaststellen dat geen enkele democratische regering in staat is om de tering naar de nering te zetten. Overal steken democratische regeringen zich in de schulden, om vervolgens noodgedwongen te moeten bezuinigen. Ondanks al die verspilling van belastinggeld blijven landen kampen met structureel hoge werkloosheid. In vrijwel geen enkel democratisch land zijn adequate voorzieningen getroffen voor de aankomende vergrijzing. Het beleid is gericht op rechtmatigheid en niet op doelmatigheid. Elk probleem wordt immers met nieuwe regelgeving in plaats van met echte oplossingen bestreden.

Aan de doorwoekerende bureaucratie en regelzucht zal onze samenleving steeds meer en duidelijker gaan lijden. Hoewel de crisis in de democratie algemeen wordt erkend, is er nauwelijks kritiek op het democratisch systeem als zodanig. Alle politieke leiders beloven dat zij het anders en beter gaan doen dan hun voorgangers. Dit door de kloof met de burger dichten, nieuwe winden laten waaien, nieuw bezems laten vegen enzovoort. Links beklagt zich over te veel economische vrijheid, rechts over te veel sociale vrijheid. Het lijkt erop dat democratie tot een geloof is uitgegroeid. Democratie lijkt het ritueel geworden waarin Vadertje Staat ons als vanzelfsprekend inkomen, werk, onderdak, gezondheid, veiligheid en scholing verstrekt. We willen al die dingen hebben, zonder dat we naar de uitvoerbaarheid en kosten wens te kijken.

Het kenmerk van democratie is dat 'het volk' beslist hoe de maatschappij dient te worden ingericht. Het idee achter het systeem is dat het wenselijk en rechtvaardig is dat alle belangrijke besluiten over de fysieke, sociale en economische inrichting van de maatschappij door het collectief (het volk) worden genomen. Het volk op zijn beurt besteedt dat uit aan vertegenwoordigers in het parlement, met andere woorden: aan de staat. Alle belangrijke lijnen in de samenleving lopen in een democratie dan ook via de staat (zoals in de Grondwet is vastgelegd). De Nederlandse Grondwet stelt expliciet dat de staat moet zorgen voor 'bevordering van voldoende werkgelegenheid, spreiding van welvaart, bevorderen van de volksgezondheid, bevorderen van voldoende wooneigenheid, toezicht op onderwijs, en

bestaanszekerheid van de bevolking'. De staat moet volgens de Grondwet zelfs de voorwaarden scheppen voor maatschappelijke en culturele ontplooiing en vrijetijdsbesteding. Dit zijn bekende bouwstenen van een collectivistische of socialistische maatschappij.

In het belang van ons zelf en de toekomst van Nederland moeten wij ons ervan bewust worden dat het echt niet langer zinvol is dat de staat in vrijwel alle economische en maatschappelijke kwesties de bepalende factor is. Bureaucratisering van onze samenleving, regelzucht, parasitisme, criminaliteit, machtsmisbruik, werkloosheid, inflatie enzovoort zijn niet een gevolg van een gebrek aan democratie, maar worden mogelijk juist door de democratie veroorzaakt. We zouden daar op zijn minst eens goed over moeten nadenken.

Democratie is een systeem dat al ruim honderd jaar bestaat en daarom best wel eens tegen het licht gehouden kan worden om na te gaan of het zijn beste tijd heeft gehad of niet.

Het volk zou in een democratie regeren. Maar er zijn miljoenen individuen met evenzovele meningen en belangen die onmogelijk samen kunnen regeren. Daarom is de idee dat het volk regeert een totale fictie. Wim Kan (een van onze beroemdste cabaretiers) gaf dat goed weer: 'Democratie is de wil van het volk. Ik lees elke ochtend stomverbaasd in de krant wat ik nou weer wil.' Niet de wil van het volk, maar de wil van politici – gesouffleerd door een beroepsgroep van lobbyisten, belangengroepen en activisten – regeert.

Voorstanders van het huidige systeem voeren aan dat kiezers niet dom zijn, maar dat niemand nu eenmaal beschikt over voldoende kennis en intelligentie om zeer specifieke besluiten te nemen die diep ingrijpen in levens van miljoenen individuen. Dat is ongetwijfeld waar, maar dat geldt toch ook voor politici en ambtenaren in Den Haag.

Inmiddels strekt de invloed van de politiek zich veel verder uit dan alleen het parlement en de regering. Omdat alles politiek is in de democratie, vinden we (voormalige) politici in alle geledingen van de samenleving. Deze blijven gewoon zitten na elke verkiezing. Een machtswisseling in de Tweede Kamer resulteert dus helemaal niet in een machtswisseling in de maatschappij. Democratische controle op de macht is ook daardoor beperkt.

Hoewel er wel golfbewegingen zijn in de democratische politiek, bijvoorbeeld van meer naar minder marktwerking en weer terug, is de westerse democratie steeds verder opgeschoven in de richting van meer staatsinvloed, grotere afhankelijkheid van de staat en hogere overheidsuitgaven. De overheidsuitgaven als percentage van het bruto nationaal product (BNP) lagen aan het begin van de twintigste eeuw in veel westerse democratieën rond de 10 procent. Nu is dat in de meeste landen minstens 50 procent. De collectieve lastendruk in Nederland lag in 1950 op 14 procent van het bruto binnenlands product. Nu is dat 55 procent (bron: CPB). Ook het aantal rechtsgeldige wetten steeg in de periode 1980-2004 met 72 procent. Totaal golden in 2004 ruim 12.000 wetten, algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen en circa 140.000 artikelen. Het toezicht op het bedrijfsleven is in Nederland in de afgelopen tien jaar verdrievoudigd. Er zijn zes nieuwe toezichthouders bijgekomen. Daar komt nog de extra laag wetgeving en toezicht van de regelgeving uit Brussel bij.

Het wordt steeds duidelijker dat niet dankzij maar ondanks het huidige verworden systeem er

nog welvaart in de westerse landen is. Maar voor hoe lang nog, als we ons systeem niet aanpassen en het gezonde verstand in deze niet zegeviert? Immers, de particuliere sector lijkt steeds verder uitgehold te worden. Dat gaat ten koste van onze opgebouwde welvaart. Welvaart ontstaat doordat mensen in staat zijn om zelf de vruchten van hun arbeid te plukken. In die situatie blijken mensen nu eenmaal het meest gemotiveerd om hard te werken, risico's te dragen en doelmatig met de beschikbare middelen om te gaan. De rekening van het wanbeleid van onze huidige democratische regeringen moet nog grotendeels worden betaald. Die rekening wordt onder meer gevormd door ontoelaatbare begrotingstekorten en staatschulden. Inmiddels draait ons hele financiële systeem op ongedekt papiergeld dat door de staat wordt uitgegeven. Het voordeel voor de staat is dat zij naar eigen inzichten aan de geldkraan kan draaien. In een echte vrije markt hebben prijzen door productieverbeteringen en concurrentie voortdurend de tendens om te dalen. Maar door ons huidige systeem, waarin overheden er baat bij hebben dat hun schuld automatisch door een lichte langdurige inflatie gereduceerd wordt (door de geldkraan open te zetten waardoor het geld minder waard wordt), stijgen de prijzen alleen maar.

Het aanzetten van de geldpers geeft weer even wat lucht, maar dat is meestal tijdelijk. Op dit moment lijkt het erop dat overheden niet meer weten wat ze moeten doen. Ons huidige geldsysteem lijkt vastgelopen. Je kan constateren dat de overheden de illusie die zij zelf hebben gecreëerd niet langer in stand kunnen houden en dat ze er ook geen afscheid van durven te nemen.

Als we ervan uitgaan dat de staat geld behoort te herverdelen, dan is de vraag gerechtvaardigd of dat in de praktijk ook daadwerkelijk gebeurt. Je kan echter constateren dat veel belastinggeld en subsidies terechtkomen bij belangengroepen. Allerlei lobbyclubs voeren een eindeloze strijd om subsidies, privileges, baantjes en voorrangposities. Voorbeelden van kapitaalkrachtige belangengroepen die van het huidige systeem optimaal profiteren zijn de publieke omroepen, ontwikkelingshulporganisaties, banken, grote concerns die miljoenen krijgen. Belangengroepen ontvangen niet alleen subsidies, maar weten ook regelgeving zodanig te beïnvloeden dat zij profiteren ten koste van de rest van de samenleving.

In ons systeem beslissen we 'democratisch' wat kinderen moeten leren op school, of schoolboeken 'gratis' moeten worden. Hoeveel geld er naar bejaardenzorg moet of naar ontwikkelingshulp. Of er in cafés al dan niet mag worden gerookt. Welke tv-zenders wel of niet subsidie krijgen. Welke medische behandelingen vergoed worden. De hoogte van de huurprijzen. Of vrouwen al dan niet hoofddoekjes moeten kunnen dragen. Of mensen wel of niet paddo's mogen eten, enzovoort, enzovoort. Al die besluiten roepen conflicten en spanningen op. Terwijl dat helemaal niet nodig is. Laat mensen hun eigen keuzes maken en daarbij ook de verantwoordelijkheid nemen voor de consequenties. Laat mensen zelf weer bepalen hoe ze hun leven willen leiden. Laat ze in eerste instantie zelf hun problemen oplossen. Hun eigen samenwerkingsverbanden vormen.

Door de verwording van ons huidige systeem zie je dat mensen aan de ene kant verwend raken en steeds meer eisen. Aan de andere kant gaan ze steeds meer klagen als zij hun zin niet krijgen. De mentaliteit is inmiddels zodanig 'gedemocratiseerd' dat men vaak niet eens in de gaten heeft hoe asociaal men eigenlijk bezig zijn.

Hoe kunnen we zorgen voor vooruitgang, als we geen verantwoordelijkheid voor onszelf willen nemen en veiligheid in collectivisme zoeken? Onze Grondwet lijkt inmiddels meer op een sociaaldemocratisch verkiezingsprogramma dan een handvest van individuele vrijheid. De wet biedt de staat in ieder geval meer dan genoeg armslag om alles te 'regelen' wat hij wil regelen.

Dat de democratie haar beloften niet inlost, blijkt overduidelijk uit het feit dat politici bij elke verkiezing weer erkennen dat ze er een rommeltje van hebben gemaakt. Politici roepen om het hardst dat het anders en beter moet met het verkeer, het onderwijs, de veiligheid, de zorg enzovoort, enzovoort. Maar ze komen altijd met dezelfde soort oplossingen: geef ons meer geld en meer macht en wij lossen de problemen op! Dat gebeurt in de praktijk echter nooit. Democratie is in wezen een specifieke politieke organisatievorm. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat onze huidige centralistische bestuursvorm in de 21ste eeuw het beste ordeningsprincipe zou zijn. Waarom zouden mensen zich niet anders kunnen organiseren? Het lijkt erop dat decentralisatie door onze huidige democratische autoriteiten fel wordt bestreden, en zelfs onmogelijk wordt gemaakt. Alsof centralisatie en decentralisatie twee vormen zijn die niet te combineren zouden zijn.

Voor ieder probleem wordt een oplossing van de overheid verwacht. Wat er ook gebeurt – of er brand uitbreekt in een café, een vuurwerkfabriek ontploft, een vliegtuig neerstort, drugs worden gebruikt, er werkloosheid is, er niet genoeg museumbezoekers zijn, niet genoeg leraren, niet genoeg verpleegsters – steeds moet de staat het oplossen. Voortdurend vormen zich lobbyclubs en belangengroepen die geld eisen van de staat en ijveren voor regelgeving die voor hen gunstig is. De politici beloven uiteraard dat ze de problemen zullen oplossen. Daarvoor zijn ze immers gekozen. Zij zullen van Nederland het meest innovatieve land van Europa maken, de koopkracht bevorderen, het onderwijs opstuwten, de gezondheidszorg voor iedere Nederlander beter, goedkoper en toegankelijker maken, de wegen ontdoen van files, de straten van criminaliteit, de wijken van verloedering, met zo min mogelijk pijn 'bezuinigen', onze belangen vertegenwoordigen in de Europese Unie, oorlogen voeren in verre landen om de internationale rechtsorde te handhaven, de emancipatie bevorderen en discriminatie tegengaan, zorgen voor veilig voedsel en schoon drinkwater, ons klimaat regelen, de honger de wereld uit helpen, sportvelden en speelvelden aanleggen voor onze kinderen, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat en van onze wieg tot ons graf over ons waken en voor ons zorgen. Het is volstrekt onrealistisch om te denken dat 'de politiek' dit allemaal kan. Politici doen uiteindelijk het enige wat ze nog kunnen: geld tegen het probleem aan gooien, wetten en regels uitvaardigen, 'hervormingsprojecten' doorvoeren en commissies instellen die toezien op de naleving van de wetten en regels.

Ook al tracht de politiek ons ervan te overtuigen dat zij de wijsheid in pacht heeft, ons gezonde verstand zegt ons allang dat dit niet het geval is. Nog steeds menen politici dat je de politieke mores en gewoonten moet kennen om in Den Haag goed je werk te kunnen doen. Jammer alleen dat die Haagse mores er vooral op lijkt gericht te zijn om het leven daar voor de deelnemers tot een succes te maken. Of het voor het land en het volk goed is, lijkt steeds meer van secundair belang te zijn. De horizon van onze politici reikt meestal niet verder dan de volgende verkiezingen. Daar komt bij dat gekozen politici werken met middelen die niet van hen zijn en waarvoor ze slechts tijdelijk verantwoordelijk zijn. Ze geven andermans geld uit, gericht op kortetermijndoelen.

De overheid geeft meestal meer geld uit dan er binnenkomt (zie de 3-procentsnorm). Dit probleem lost de politiek op door geld bij te drukken, door te lenen, door de belastingen te verhogen, of een mix van deze oplossingen. Maar zelden door in eigen vlees te snijden. Als politici praten over bezuinigingen, dan bedoelen ze feitelijk minder méér uitgeven. Het bijdrukken van geld betekent inflatie, waardoor het spaargeld en de pensioenen voortdurend minder waard worden.

Ondanks al deze problemen blijven we tegen beter weten in geloven dat na de volgende verkiezingen alles anders en beter wordt. Het gevolg hiervan is dat we vast zijn komen te zitten in een vicieuze cirkel: het systeem maakt niet waar wat het belooft, burgers raken gefrustreerd en eisen beterschap, politici schroeven hun beloften nog verder op, verwachtingen raken nog hoger gespannen, de onvermijdelijke teleurstellingen nemen nog verder toe, enzovoort, enzovoort.

Hoe is deze negatieve spiraal te doorbreken? Dat is mogelijk door terug te gaan naar kleine democratische eenheden, zodat de negatieve gevolgen van grootschalige parlementaire democratie achterwegen blijft. En door mensen op grond van bewezen kwaliteiten en ervaring te benoemen in publieke bestuurlijke functies die voor Nederland gezien zijn herkomst (handel, tuinbouw en nijverheid) voor de toekomst belangrijk zijn.

Constateringen

1. Centralisatie van bevoegdheden bij de overheid heeft, door toenemende onvrijheid en het steeds meer afhankelijk worden van ambtelijke regels, voor burgers onhoudbare vormen aangenomen.
2. Bestaande politieke partijen zitten gevangen in verkalkte partijstructuren. Hun idealen zijn door belangengroepen en lobbyisten gekaapt.
3. Hoewel de crisis in de democratie algemeen wordt erkend, is er nauwelijks kritiek op het democratisch systeem als zodanig.
4. In een echte vrije markt dalen de prijzen door productieverbeteringen en concurrentie. Maar in een systeem waarin overheden er baat bij hebben dat hun schuld automatisch door een lichte langdurige inflatie in waarde afneemt (door de geldkraan open te zetten), stijgen de prijzen alleen maar.
5. In de huidige bestuurssystematiek worden burgers steeds afhankelijker van de overheid en steeds minder zelfstandig.

Hoofdstuk VIII

De achterkant van het gelijk van ons poldermodel

Vanouds zijn in Nederland de vakbeweging en de werkgeversorganisaties binnen het poldermodel heer en meester over de geldpomp van de sociale zekerheid. Een geldpomp die het geld voor de uitkeringen opsloopt en, na aftrek van de pompkosten, weer over arme huishoudens uitspuwt. In de laatste jaren van de twintigste eeuw maakt het Nederlandse poldermodel furore. De Nederlandse economie is internationaal een succesnummer. De wereld komt verbaasd kijken. Die kent de Nederlandse verhoudingen vooral van de 'Dutch disease' van de jaren zeventig en tachtig. De economie stagneerde toen en de verzorgingsstaat werd met opbrengsten uit aardgas in stand gehouden. Het aantal uitkeringen liep onbeheersbaar op. Minister-president Kok pronkt met het poldermodel als 'the third way', de middenweg tussen socialisme en kapitalisme.

Het poldermodel is het resultaat van de christendemocratische politiek die in de twintigste eeuw dominant was. Om revolutiedreiging en klassenstrijd te smoren, kregen vakbeweging en werkgevers een stem in de politieke besluitvorming en een rol in de uitvoering van het beleid. Het dominante christelijke denken was niet op confrontatie gericht, maar juist op samenwerking. De christelijk geïnspireerde politiek wilde de confrontatie voorkomen, en klassenstrijd al helemaal. Daarom werden bonden en werkgevers ingekapseld in een netwerk van adviesraden, die de verwachting wekten dat zij gehoord werden, invloed konden uitoefenen, konden meebesturen.

Het inkapselen is, na het stimuleren van organisaties in eigen kring, het tweede wezenskenmerk van het christelijk-liberale poldermodel. Door werkgevers en vakbeweging inspraak te geven, werden zij gepacificeerd. De elite, waar men elkaar kent, was in staat compromissen te sluiten. Dat is des te belangrijker omdat binnen de elite veel dubbelfuncties bestaan.

Het kroonjuweel voor vakbeweging en werkgevers (de zeggenschap over de uitvoering van de sociale zekerheid) werd hen op de drempel van de 21ste eeuw afgepakt. De geforceerde breuk betekende echter niet het einde van de machtsstrijd. Het poldermodel bleef het etiket voor de Nederlandse verhoudingen tussen vakbonden, werkgevers en overheid. De ruggengraat van het poldermodel is sterker dan de buitenkant doet vermoeden, doordat het poldermodel steeds een actuele politieke schutskleur krijgt.

In 2007 wordt tijdens een kabinetsformatie op een achternamiddag het roer opnieuw omgegooid. In het regeerakkoord van het kabinet Balkenende IV wordt afgesproken een deel van de sociale zekerheid weer te privatiseren. Vakbonden en werkgevers worden de opdrachtgevers van de verzekeraars; althans, dat is het plan. Bij wijze van erfenis staan er zakken geld langs de weg. In 2008 ruim drie miljard euro, die van niemand is. Die drie miljard euro wordt ondergebracht in fondsen die met hun naam verwijzen naar oude instellingen, zoals SNS Reaal Fonds, Instituut GAK en Stichting Start en fondsen die juist een eigentijdse naam hebben gekregen, het Innovatiefonds Zorgverzekeraars en de Stichting Optas.

Bank en verzekeraar SNS Reaal had een fonds opgericht, als eerbetoon aan de eigen oorsprong: het plaatselijke initiatief van burgers en bonden om onderling zaken te regelen. Het SNS Reaal Fonds heeft jaarlijks met dertig miljoen euro cultuur gesubsidieerd. De Stichting Optas heeft als voormalig uitbater van het havenpensioenfonds op een merkwaardige wijze 1200 miljoen euro in kas gekregen en is ook in cultuur gegaan. De ziekenfondsen hebben een innovatiefonds voor de zorg opgericht met reserves die vrijvielen na de opheffing van het vrijwillige ziekenfonds.

Medio 1970 is het aantal adviesraden in Nederland circa 350. Dit aantal neemt verder toe totdat de Tweede Kamer er zich mee gaat bemoeien. De adviesraden worden in de jaren tachtig van de vorige eeuw steeds meer gezien als inmenging in de besluitvorming door belangenclubs. Ze werken vertragend en blokkeren daadkrachtig beleid. Die vertraging kan overigens door een kabinet goed als alibi worden gebruikt om niets te doen! Een advies van de SER over de uitvoering van de sociale zekerheid dat zeventien jaar op zich liet wachten, is daarvan een duidelijk voorbeeld. De SER had geen behoefte aan verandering en voor de overheid was het uitblijven van een advies het excuus om zelf geen initiatief te nemen. Niemand heeft behoefte om te tornen aan het naoorlogse christelijk-sociaaldemocratisch poldermodel. Het advies 'Raad op maat' zet de toon in de jaren negentig, maar tot sanering leidt het niet. In 2005 blijkt het aantal adviesraden van 350 (in 1970) naar slechts 297 gedaald te zijn.

In de beeldvorming zetten vakbeweging, werkgevers en uitvoerders zichzelf in een kwaad daglicht. Eerst geeft het GAK een feest ter gelegenheid van zijn veertigjarig bestaan (1992). Ruim dertigduizend mensen mogen komen, 17.000 werknemers en hun partner. Het partijtje kost ruim 6 miljoen gulden premiegeld en dat wekt argwaan. De nieuwe Toezichtkamer van de Sociale Verzekeringsraad vindt dat het door de beugel kan, omdat het feest omgerekend tweehonderd gulden per werknemer kost! Die lankmoedigheid stuit op onbegrip. Maar ja, bij de Toezichtkamer zijn bonden en werkgevers in de meerderheid. Die zijn niet snel kritisch over een feestje gegeven door een club waar ze zelf ook de scepter zwaaien.

Daarna trekt 'Acapulco' de aandacht. Najaar 1992 staan tientallen functionarissen van bedrijfsverenigingen met echtgenotes klaar voor een comfortabele, geheel verzorgde reis naar Acapulco in Mexico, waar de International Social Security Association een belangwekkende bijeenkomst organiseert. Die ISSA staat bekend als de International Sight Seeing Association, wat genoeg zegt over de inhoudelijke waarde van de conferenties. De reis wordt bekostigd door de bedrijfsverenigingen, uit de premies die werkgevers en werknemers betalen. Als duidelijk wordt dat er een parlementair onderzoek komt naar de uitvoering van de sociale zekerheid, trekt het gros zich plotseling terug.

Op aandringen van het Ministerie van Sociale Zaken maken vakbeweging en werkgevers in 1994 een inventarisatie van de cao-fondsen. Het blijkt om tientallen fondsen te gaan, met circa één miljard gulden in kas. Een deel van het vermogen is al toegezegd aan projecten, maar een groot deel is opgepot vermogen. Tegelijk blijkt dat deze fondsen geld uitkeren aan de vakbonden en werkgeversorganisaties die bij de cao betrokken zijn. Daarover wordt nauwelijks verantwoording afgelegd. De sociale partners wekken de indruk dat zij zichzelf op oneigenlijke wijze geld toe-eigenen. Het Ministerie van Sociale Zaken is formeel geen toezichthouder, want juridisch zijn het geldkassen die op basis van een afspraak tussen private partijen worden gevuld. Maar de minister speelt een rol, door ook werkgevers en werknemers die niet bij de afspraak zijn

betrokken, te dwingen mee te betalen. Tegelijkertijd gaat het ook om 'doelen' zoals scholing, die in het algemeen belang zijn. Achteraf erkent iedereen dat de besturen van de bedrijfsverenigingen en administratiekantoren uitrijplaatsen zijn voor vakbondsbestuurders in hun nadagen.

Het blijft tot de 21ste eeuw een schimmige toestand, ook al rapporteert het Ministerie van Sociale Zaken nu jaarlijks aan de Tweede Kamer over alle cao-fondsen. Zo telt het ministerie in 2006 156 geldkassen waaraan werknemers en werkgevers geld betalen, volgens de cao's die de minister aan het hele bedrijfsleven oplegt. Het zijn 68 'uitkeringsfondsen', die sociale uitkeringen aanvullen, en 88 ideële fondsen voor bijvoorbeeld scholing, werkervaring en kinderopvang. Het ministerie constateert dat nog niet de helft van de jaarverslagen op alle punten correct is. In 55 jaarverslagen ontbreekt bijvoorbeeld de accountantsverklaring. In 2006 krijgen ideële fondsen 552 miljoen euro aan premies binnen van werknemers en werkgevers. Daarvan wordt 491 miljoen euro weer uitgegeven. Het lijkt alsof er winst is gemaakt. De fondsen krijgen ruim zestig miljoen euro meer binnen dan ze uitgeven. Meer dan de helft van de ideële fondsen subsidieert de betrokken bonden en werkgeversorganisaties. In 2006 ontvangen werkgevers 32 miljoen euro uit de fondsen en de betrokken bonden 39 miljoen. Zij krijgen dit geld omdat zij het werk van het fonds geheel of gedeeltelijk uitvoeren!

De grootste bos dor hout die minister De Vries en staatssecretaris Hoogervorst (Paars II) bij hun grote opruiming van de sociale zekerheid tegenkomen, zijn de arbeidsbureaus. In 1991 was een driepartijenbestuur van vakbeweging, werkgevers en overheid gevormd. Dat bestuur moest de organisatie die werkzoekenden aan nieuw werk probeert te helpen, nieuw leven inblazen. Acht jaar later concluderen De Vries en Hoogervorst dat het een mislukte operatie is geweest. Zonder veel omhaal wordt eind 1999 besloten het bestuur van de arbeidsbureaus op te heffen. Lense Koopmans, oud-topambtenaar van Financiën en oud-topman van bouwbedrijf TBI, wordt aangesteld om de boedel te verdelen. De rapporten van Koopmans zijn nederig stemmende leerstof voor politici, vakbewegingen en werkgevers. Eigenlijk, zo concludeert Koopmans, deugde de wetgeving van geen kanten – noch de eerste wet uit 1991, noch Melkerts herziene versie uit 1996. Het ministerie van Sociale Zaken had de eerste jaren drie petten op: financier, mede-bestuurder en toezichthouder. Een onmogelijke vermenging van taken. In 1994 kreeg het bestuur de verantwoordelijkheid voor de besteding van subsidies die Nederland krijgt uit het Europees Sociaal Fonds. Dat was het zoenoffer van Melkert om vakbeweging en werkgevers in het bestuur te houden, terwijl hij het budget met een kwart kortte om Melkertbanen te financieren. Een fatsoenlijke administratie van inkomsten en uitgaven van het ESF-geld zetten de arbeidsbureaus echter niet op. Het geld kwam gewoon op de algemene rekening binnen en liep mee in de algemene kasstroom. Uit een evaluatie onder leiding van de CDA'er Kees van Dijk was in 1996 al gebleken dat de wet stevige weeffouten vertoonde, maar daar werd vervolgens weinig mee gedaan.

In 2000 werd weer alles anders. Werkzoekenden en uitkeringsaanvragers moesten zich voortaan inschrijven bij een overheidsinstelling, het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI). Het andere deel van het arbeidsbureau, het bemiddelingsbedrijf, werd verzelfstandigd (Kliq) en na een paar jaar overgenomen door het bemiddelingsbureau Agens.

Net als Kliq is Agens aan het begin van de 21ste eeuw een van de tientallen re-integratiebedrijven. Zij schrijven in op 'veilingen' van uitkeringsgerechtigden van het UWV en

gemeenten om bijstandsontvangers te helpen bij het verkrijgen van werk. Met deze aanbestedingen zijn honderden miljoenen gemoeid. De bedrijven krijgen een deel uitbetaald als zij contact hebben met de uitkeringsgerechtigde, en de rest als die een half jaar werkt. Door die termijn ontstaan 'draaideurklanten', die kort na een half jaar werk weer op straat staan, een uitkering krijgen en weer bemiddeld worden!

Nooit was de positie van de Nederlandse staat in de sociale zekerheid zo sterk als na de paarse kabinetten. Het is een onbedoelde en onvoorziene uitkomst van een chaotisch proces dat begint bij de formatie in 1994. Politieke partijen, vakbeweging, werkgevers, verzekeraars en administratiekantoren zijn in verwarring over het doel van de operatie en zoeken een nieuwe rol. De parlementaire enquête naar de uitvoering van de sociale zekerheid is de basis voor de ongedachte paarse coalitie. Een kabinet met de tegenpolen PvdA en VVD was tot 1994 niet voorstelbaar. Dat wordt bij de verkiezingen geïllustreerd door de standpunten over sociale zekerheid. De PvdA staat pal voor de bestaande wetgeving, de VVD wil een ministelsel met minimumuitkeringen. Consensus ontstaat door de discussie over sociale wetten achterwege te laten en zich op de uitvoering te concentreren. Voor de PvdA is dat winst, omdat bestaande regelingen zo niet ter discussie komen. De VVD moet voorstellen over een ministelsel inslikken. Maar de coalitie wordt het erover eens dat de sociale partners niet meer zelf mogen uitvoeren.

Onduidelijkheid is echter troef waardoor bijvoorbeeld zelfstandige uitvoeringsbedrijven een eigen toekomstvisie ontwikkelen en aan de begrippen concurrentie en marktwerking hun eigen interpretatie geven. Onder tijdsdruk moet Paars uiteindelijk de knoop doorhakken omdat op 1 januari de contracten met zelfstandige uitvoeringsbedrijven aflopen. De tijdsdruk en de chaos in de verhoudingen brengen de PvdA'er Klaas de Vries en de VVD'er Hans Hoogervorst tot een verrassend besluit: de uitvoering wordt genationaliseerd, en de bemiddeling geprivatiseerd. Het lijkt een traditionele afruil zoals we in 2012 tussen de PvdA en de VVD ook hebben gezien.

In het formele poldermodel is hierdoor een breuk ontstaan. Paars heeft immers een eind gemaakt aan de verknoping van verantwoordelijkheden in de uitvoering van de sociale zekerheid. Daar is eigenlijk niemand rouwig om. De sociale zekerheid is echter voor de vakbonden en de werkgevers een aparte klus gebleven.

Het informele poldermodel, zoals het in 1919 ontstond bij de oprichting van de Hoge Raad van Arbeid en waardoor de elite elkaar kent, bestaat nog onverminderd. De omgangsvormen worden na honderd jaar inkapselen zo ongeveer tot de Nederlandse cultuur gerekend. Zoals al gezegd zijn de erfenissen van de voortdurend veranderende inrichting van de sociale zekerheid in de twintigste eeuw curieus. Her en der staan vermogens die van niemand zijn. De herkomst van elk van die zak met heel veel geld en hoe daarmee wordt omgegaan, is een verhaal apart.

Na de ruzie met Paars over de nationalisatie van de sociale zekerheid, in de winter van 1999-2000, moeten vakbeweging en werkgevers zich even bezinnen. In de slipstream verliezen ze veel advies- en bestuursposities in de polder. Maar er blijft nog heel wat over. Samen besturen vakbonden en werkgevers nog de Kamers van Koophandel. In het onderwijs en de ontwikkelingssamenwerking hebben bonden en werkgevers ook nog grote invloed. Ook zijn de sociale partners nog bij de Nederlandse Bank en het Centraal Planbureau betrokken. Het wezenskenmerk van de polderverhoudingen blijft onaangetaast: de elite komt elkaar te pas en te onpas tegen, kent elkaar door en door en werkt formeel en informeel samen. Omdat de

vakbeweging en de werkgevers uit hun machtspositie zijn verdreven, houden ze elkaar des te steviger vast. Op die manier trachten ze van hun positie aan de zijlijn het beste te maken.

Door de ontzuiling in Nederland raken de verschillende organisaties in meer of mindere mate onthecht van hun oorspronkelijke achterban. De zeggingskracht van de leiding, die de elite in het poldermodel vormt, vervaagt. De individualisering slaat toe als reactie op de bevoogdende verzuiling. De vanzelfsprekendheid lid te worden van een organisatie, of het nu een vakbond is of een omroep, of actief te worden als vrijwilliger, neemt af. Bij de vakbeweging is in de jaren negentig van de vorige eeuw sprake van generatiewisseling. Bestuurders nemen afscheid die zelf in de fabriek zijn begonnen, overgestapt zijn naar de bond en daar tot bestuurders zijn opgeklimmen.

Bij de maatschappelijke organisaties is een nieuwe generatie aan de leiding gekomen. Bij maatschappelijke instellingen zoals de gehandicaptenzorg en woningcorporaties gaan ze de organisaties 'bedrijfsmatig' leiden. Grootse plannen zijn het gevolg. Woningbouwverenigingen zijn een soort zelfbesturende organisaties geworden waar managers de scepter zwaaien die zich weinig gelegen laten liggen aan huurders of de oorspronkelijke doelstelling van hun organisatie. Die oorspronkelijke signatuur is overigens vaak al verloren gegaan tijdens fusies, omdat schaalgrootte steeds belangrijker werd gevonden. En bij een grote organisatie hoort aan de top een topsalaris dat zich kan meten met de salariëring in het bedrijfsleven. Want anders, zo is de redenering begin 21ste eeuw, komt er geen kwaliteit aan de top. Te pas en ten onpas reppen bestuurders van maatschappelijke organisaties over marktwerking waaraan hun organisatie zou bloot staan, hoewel daarvan in de meeste gevallen volstrekt geen sprake is. Toch zijn salarissen van enkele tonnen euro en meer geen uitzondering. Je vraagt je toch af waar het gezonde verstand van de toezichthouders is gebleven.

Constateringen

1. Vakbonden en werkgeversorganisaties zijn en blijven de baas van de geldpomp van de sociale zekerheid in Nederland.
2. Het poldermodel dient om revolutiedreiging en klassenstrijd te smoren.
3. Het poldermodel krijgt steeds een actuele politieke schutkleur.
4. Besturen van bedrijfsverenigingen en administratiekantoren zijn uitrijplaatsen voor vakbondsbestuurders in hun nadagen.
5. De omgangsvormen in het poldermodel worden na honderd jaar inkapselen tot de Nederlandse cultuur gerekend.

Hoofdstuk IX

Democratie versus decentralisatie

Democratie ontstond in een tijd dat de overheid relatief klein was en heeft op zichzelf veel goeds gebracht. Maar er is ook een soort heiligverklaring van de democratie ontstaan en een kritiekloos geloof in het collectivisme. Een collectivisme waarin het individu per definitie aan de groep ondergeschikt is. Er komt echter steeds meer verzet tegen een systematiek die tot in detail ons leven beïnvloed. Voor de toekomst van ons eigen land is het belangrijk dat wij als burgers zelf weer controle krijgen over ons eigen leven en de resultaten van ons werk. Zonder hoge belastingen en betuttelende wetten. Waarom zouden mensen niet hun eigen geld mogen en kunnen uitgeven voor verzekeringen, gezondheidszorg en scholing, zonder dat de staat dat geld eerst afneemt via belastingen en vervolgens voor ons de beslissingen neemt en ons geld uitgeeft? Mensen moeten weer in staat gesteld worden om zelf keuzes te maken en individueel of samen problemen oplossen zonder de tussenkomst van de staat.

Wij vinden het belangrijk dat bedrijven concurreren, dat er een flexibele open markt is waarin verschillende aanbieders van goederen en diensten met elkaar concurreren. Waarom dan geen markt voor bestuur binnen Nederland zelf? Een markt waarin overheden met elkaar moeten concurreren, en waarin burgers eenvoudig kunnen verhuizen om onder een ander bestuur te wonen, leven en werken?

Het is een bekend gegeven dat bedrijven de neiging hebben om monopolies en kartels te vormen om concurrentie te verminderen. Daar zijn de overheid en de politiek terecht fel tegen. Maar overheden blijken zelf een sterke neiging tot monopolisering te hebben! In het overheidsbestuur ontbreekt elke vorm van gezonde concurrentie. Onze politici maken ons wijs dat er steeds meer centralisme noodzakelijk is. Dit omdat steeds meer zaken volgens politici en ambtenaren alleen op een grotere organisatieschaal adequaat kunnen worden opgelost. Noord-Holland, Utrecht en Flevoland moeten één superprovincie worden. Maar die drie provincies hebben net ruim 200 miljoen euro in oude en nieuwe panden voor hun bestaande provinciebesturen gestoken. Hoe is dit te rijmen met 'regeren is vooruitzien'? (Bron: *NRC Handelsblad* van 17 april 2013.) Bij een beleid van grotere en minder provincies behoort ook een kleinere centrale overheid, zoals de coalitie van VVD en PvdA van plan is. Maar de minister van Rijksdiensten tekent een akkoord met de ambtenarenvakbond Abvokabo FNV, waardoor rijksambtenaren tot 2016 niet worden ontslagen als gevolg van de voorgenomen reorganisatie van de Rijksdienst (bron: *De Telegraaf* van 11 april 2013). Wie begrijpt dit nog?

Diversiteit in bestuur houdt in dat mensen naar een andere gemeente of provincie kunnen gaan als ze een ander bestuur willen. Een dergelijke bestuurlijke concurrentie zorgt er – meer dan vierjaarlijkse verkiezingen – voor dat bestuurders rekenschap moeten afleggen. Er wordt niet naar de politieke kleur maar naar professionaliteit en ervaring gekeken als het gaat om bestuurlijke benoemingen. Een gebied kan ervoor kiezen de belastingen te verlagen en de regelgeving te verminderen om op die manier de bedrijvigheid te stimuleren.

Geloven politici echt dat schaalvergroting en centralisatie een soort vanzelfsprekendheid zijn voor de welvaart in Nederland?

Dat decentralisatie in bestuur tot goede resultaten kan leiden, bewijst Zwitserland al jaren. Zwitserland heeft de helft van het aantal inwoners van Nederland en wordt zeer decentraal bestuurd. 26 kantons – een soort provincies – concurreren met elkaar en hebben veel autonomie. De kantons waren vroeger aparte autonome landen, en sommige hebben minder dan 50.000 inwoners. Ook zijn er wel zo'n 2900 gemeenten in Zwitserland (dus circa zes keer zoveel als in Nederland). Het grootste deel van je inkomstenbelasting betaal je in Zwitserland aan de gemeente en het kanton en niet aan de federale overheid. De gemeenten en kantons kunnen sterk verschillen in belastingheffing en beconcurreren elkaar dus.

Iedereen weet dat Zwitserland een succesvol land is. Het staat in de top van de wereld als het gaat om levensverwachting, werkgelegenheid, welzijn en welvaart. Ondanks het bestaan van vier Zwitserse talen is er sprake van harmonie. Zwitserland is een democratisch land, maar het telt zoveel en zulke kleine democratische eenheden, dat de negatieve gevolgen van grootschalige parlementaire democratie achterwege blijven.

Het interessante van het Zwitserse bestuursmodel is dat het uitgaat van een pragmatisch model van zelfbestuur. Het oplossen van problemen is de eerste verantwoordelijkheid van de gemeenschap zelf. Zaken die een bepaald gebied overstijgen of waarbij samenwerking is vereist, vinden op een groter (dus niet hoger) schaalniveau plaats. Het is een geografisch georiënteerd model dat vanuit de gemeenschap zelf is georganiseerd en waar bestuurlijke hiërarchie ontbreekt.

Constateringen

1. Democratie ontstond in een tijd dat de overheid nog klein was.
2. Er komt steeds meer verzet tegen de Nederlandse overheid omdat deze zich tot in detail met ons leven bemoeit.
3. Nederlanders moeten weer instaat gesteld worden om zelfs keuzes te maken en individueel of samen problemen op te lossen zonder de tussenkomst van de staat.
4. Ons wordt door de politiek wijsgemaakt dat steeds meer centralisme noodzakelijk is. Dit omdat grote problemen alleen door te werken op grotere organisatieschaal op te lossen zouden zijn.
5. Zwitserland is een goed voorbeeld hoe decentraal bestuur kan werken en hoe dat leidt tot lagere belastingen en een hogere individuele vrijheid.

Hoofdstuk X

De bureaucratie en de euro van de EU werken verlamdend

Onderstaand een fragment uit de rede die de toenmalige bondspresident van Duitsland, Roman Herzog, op 9 mei 2011 ter gelegenheid van de Dag van Europa hield. De inhoud spreekt voor zichzelf.

Het vertrouwen van de burger in de Europese Unie is al jarenlang aan het afbrokkelen. Dat is een groot probleem, maar het blijft onveranderd veel belangrijker dat de burger doordrongen is van de noodzaak van een Europese eenheid dan dat hij instemt met de Unie in haar huidige vorm. Feit is dat Europa met een berg aan problemen wordt geconfronteerd, maar de Europeanen hebben niet het vertrouwen dat de huidige Europese instituties in staat zijn om die op te lossen. Wat de reden hiervan is, kan men het beste verklaren door de uitdagingen waarmee de EU wordt geconfronteerd, te vergelijken met die van de drie Gemeenschappen van 1956/1957.

De integratie van de jaren vijftig kwam voort uit het inzicht dat na de Tweede Wereldoorlog ontstond, namelijk dat het tijdperk van de kleine Europese staten voorbij was. Men hoopte op synergie-effecten van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en ook dat Europa in een periode van Amerikaans-Russisch dualisme en dekolonisatie grotere vooruitgang kon boeken dan de individuele staten samen.

Voorop stonden echter de interne belangen, vooral het bewaren van de vrede tussen de lidstaten. Hiertoe werden de grootste twistpunten van toen, kolen en staal, onder een gemeenschappelijke bevoegdheid geplaatst. Daarnaast ontstond de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (EGA) en kregen Frankrijk, Italië en de Benelux-staten een zekere inspraak in de Duitse economie. Duitsland kreeg de kans om terug te keren op het internationale toneel.

Sinds die tijd is het zwaartepunt van de uitdagingen sterk verschoven. Eigenlijk is de EEG, die de gemeenschappelijke markt heeft gecreëerd, de enige die nooit aan relevantie heeft ingeboet. Populair heeft zij zich hiermee echter niet gemaakt. De voornaamste reden is dat de EU een eindeloze stroom aan regels produceert.

Men moet zich afvragen waar dit doorgeschoten enthousiasme vandaan komt. Een voorname oorzaak is volgens mij een fundamentele misvatting over de aard, het karakter en de toekomst van de Europese Unie. Vele van haar vertegenwoordigers denken dat de EU een staat als alle andere is, die alleen maar over de bestaande lidstaten hoeft te worden gelegd. Dit model heeft zijn consequenties:

- De harmonisatie van de wetgeving ondersteunt niet meer alleen de economische noodzaak maar wordt een doel op zichzelf, zelfs iets begerenswaardigs.*
- Het belang van de bureaucratie, iets wat een modern orgaan op zichzelf niet kan missen, wordt volkomen overschat.*
- Het begrip voor de uiteenlopende overtuigingen, ervaringen en tradities binnen de*

individuele lidstaten gaat langzaam verloren.

- Instituties met zulke eigenschappen en neigingen verarmen geestelijk. Zij worden wereldvreemd en star en vervreemden van diegenen voor wie ze in het leven zijn geroepen: hun burgers.*

Naar mijn overtuiging is het een principiële fout om de EU uitsluitend te vormen naar het model van een staat. In het verleden zijn er andere 'transnationale' fenomenen geweest, die zonder noemenswaardige organisatorische harmonisatie erg effectief bleken en daarom net zo goed als voorbeeld voor de EU hadden kunnen dienen.

Samenvattend stel ik dat van alle doelstellingen van de Europese Gemeenschap het streven naar materiële welstand steeds meer prioriteit heeft gekregen. De andere doelen zijn bereikt of naar de achtergrond geschoven. Maar instituten die voor heel andere doelen in het leven zijn geroepen, moeten soms plotseling nieuwe opgaven vervullen en daartoe hun interne structuren aanpassen. Ik ben er vrij zeker van dat de EU daartoe in staat is.

Een instituut dat zijn bakens zou moeten verzetten maar in plaats daarvan zijn traditionele rol steeds verder uitbreidt, verliest het vertrouwen van zijn burgers. De uitdaging waarvoor Europa staat, is tweeledig: de voorspoed en vooral de politiek-culturele identiteit moeten worden beschermd en Europa moet zo slank en flexibel blijven dat het deze opgave kan vervullen.

Beide problemen zijn verschillend van aard en moeten dus op aparte manieren worden benaderd. Identiteit en voorspoed kunnen op den duur alleen met een serieuze buitenlandse politiek worden beschermd. Dat vraagt om een aanpassing van de verdragen, want met een eurocommissaris en een paar diplomaten valt weinig te winnen. Ook hier is het belangrijk dat niet de staat als model dient. De Unie moet zich nauwgezet beperken tot het behartigen van uitsluitend gemeenschappelijke belangen.

De tweede opgave kan de EU binnen de bestaande kaders vervullen. Zij dient alleen maar het beginsel van de subsidiariteit strikt na te leven. Dit uitgangspunt is in allerlei Europese verdragen vastgelegd, maar dat is niet voldoende. De uitvoerende organen moeten er diep van doordrongen zijn. En wanneer Brussel niet zelf verandert, moeten de lidstaten het misschien afdwingen door gebruik te maken van hun vetorecht.

Kortom, de EU heeft vele van haar oorspronkelijke doelen uit het oog verloren. Zij zijn deels bereikt, maar hebben ook deels aan gewicht en betekenis verloren bij haar burgers. De Unie heeft daarop gereageerd door gewicht te vervangen door nauwkeurigheid, waardoor zij terecht wordt beschuldigd van bureaucrativering. Dit alles gebeurt op een moment dat een sterk Europa meer dan ooit nodig is. Een bureaucratisch Europa is geen krachtig maar een zwak Europa, en dat is wel het laatste dat wij ons kunnen veroorloven.

Bron: De Volkskrant van 10 mei 2011

Politici zijn anders dan gewone mensen. Zij leven in een leukere wereld omdat alles op den duur best voor elkaar komt. Als het over de euro gaat horen we van politici dat we alleen dan kunnen

voortbestaan als we allerlei landen geld toeschuiven. Anders gaat de euro verloren en dat betekent (in hun wereld dan) dat iedereen, en Nederland dus ook, ten onder zal gaan. Want... en dan komen er onbegrijpelijke redeneringen die niemand kan geloven, onder andere omdat ze steeds anders zijn. Er wordt met van alles bedreigd, van omvallende banken tot oorlog aan toe. Het enige wat je, met je gezonde verstand, kan constateren is dat het met de euro steeds ingewikkelder en uitzichtlozer wordt. Niet alleen vraag je je af hoe lang de sterke landen voor de faillissementen van de wat luchthartiger collega's willen opdraaien, maar ook kun je alleen hoofdschuddend aanhoren hoe politici denken dat het in die zuidelijke landen vanaf nu beter zal gaan met de belastinginning, de begrotingsmoraal en de corruptie. Ineens, zomaar.

Datzelfde op niets gebaseerde vertrouwen vond je bij de toelating tot de eurozone van Balkanlanden. Die leden onder een enorme corruptie, maar, zo zeiden de politici in Brussel, dat zal over enige tijd over zijn. Dan zijn ze daar niet corrupt meer. Geen enkele politicus schijnt zich daarbij te realiseren dat datgene wat wij corrupt vinden, daar helemaal niet zo gevoeld wordt. Men vindt dat in landen met 'veel corruptie' echter heel gewoon en gebruikelijk. Praat maar eens vertrouwelijk met iemand uit zo'n land. Zo'n persoon vindt het heel gewoon dat hij of zij moet bijbetalen als er een telefoon moet komen, of dat je natuurlijk de dokter, het ziekenhuis en een ambtenaar geld moet geven om behandeld te worden. Je werkt toch zelf ook niet voor niets? De gedachte dat er op den duur geen corruptie meer zal zijn is derhalve volstrekt idioot te noemen. Dat een Griek of een Italiaan binnenkort met vreugde belasting zal betalen omdat dat immers het beste is? Met permissie: een achterlijke veronderstelling.

Inmiddels is bekend wat de gemiddelde rijkdom van de bewoners in de verschillende eurolanden is. Opvallend is dat Cyprus en Griekenland hoog staan. Duitsland bungelt onderaan. Na de eerste verbazing vraag je je af hoe dat nu zou kunnen komen. De verklaring die ik vond, was simpel. Van oudsher heeft de staat in bijvoorbeeld Nederland en Duitsland een groot deel van de zorg voor de burger op zich genomen. Daartoe betaalde de burger een redelijk groot deel van zijn inkomen aan de staat en hield dus minder over. Een spaarpotje voor later of voor slechtere tijden was niet zo nodig, toch? In Cyprus en Griekenland was de staat niet zo zorgzaam. Daar moest je zelf voor een buffer voor slechtere of latere tijden zorgen, dus je moest sparen.

Door de euro kregen de minder zorgzame landen eveneens de neiging om de trend van de zorgende staat te volgen. Ze creëerden dus pensioenfondsen, zorgvoorzieningen en dergelijke. De bewoners betaalden echter nog geen belasting. Ze waren gewend zelfzorgzaam te zijn en konden dus niet veel belasting betalen. Nu de staat dat overnam gingen ze niet plotseling geld afgeven. Dat waren ze niet gewend en vonden ze bovendien te gek voor woorden. Dus de staat gaf geld uit dat niet binnenkwam. Doe daar wat bankavonturen bij en je komt tot de huidige situatie, waarbij de staat geld nodig heeft en de burger er best warmpjes bijzit. En die burger daar is uiteraard buitengewoon ontstemd over het afromen van zijn spaargeld. Allemaal zeer logisch als je de geschiedenis kent.

Dat is nu juist het probleem van de politici. Geschiedenis en de gevolgen daarvan voor de cultuur en de houding van de burgers van een bepaald land? Dat vinden zij irrelevant. Dus gaan ze door met het nastreven van wat zij een ordelijke wereld vinden, hoeveel miljarden dat ook kost. Het doormodderen met de euro zal nog wel enige tijd duren.

Maar ooit zal de euro, en ik ben bang de hele eurozone, onder veel gekraak in elkaar zakken, zoals elk gebouw dat met kunst en vliegwerk (en met plakband en touwtjes) in elkaar is gezet. Mijn vrees is dat de ineenstorting, door het creatief boekhouden en de oogkleppen van de 'bevoegden', zo lang voor ons uit zal worden geschoven dat er een enorm probleem zal ontstaan. Niet zozeer voor de luchtig opererende landen, omdat die gewend zijn om met enorme problemen om te gaan. Maar voor landen als Nederland en Duitsland, die een cultuur hebben dat je je aan de regels en gemaakte afspraken moet houden.

Het had zo mooi moeten zijn: in 2010 zou de Europese Unie de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld zijn, met een arbeidsparticipatie van 70 procent en een economische groei van 3 procent per jaar. Dat werd afgesproken in 2000 in Lissabon, een jaar na de invoering van de euro. Er kwam niets van terecht.

Van de eensgezindheid van vlak na de kredietcrisis is weinig meer over. In Washington in 2008 en Londen begin 2009 werd afgesproken gezamenlijk de economie te stimuleren door het oude recept van de econoom John Maynard Keynes uit de mottenballen te halen. Toen in 2010 een begin van herstel zichtbaar was maar de schuldproblemen van sommige landen – zoals Griekenland – het vertrouwen ondermijnden, werd in Toronto gezamenlijk besloten dat de tijd daar was om de overheidsfinanciën weer op orde te brengen.

Nu de recessie toch weer terug is, rest slechts grote verdeeldheid, waarbij de een wil stimuleren en de ander wil bezuinigen. Intussen speelt iedereen elkaar de zwartepiet toe, en heeft het continent dat een munt invoerde om de meest dynamische kenniseconomie te worden, zichzelf als zieke man afgeschreven.

Behalve dat de eurozone de gevolgen van de muntcrisis zal moeten overwinnen, zullen andere factoren volgens Wolfgang Schäuble (de Duitse minister van Financiën) de groei beperken: de dure sociale stelsels, de vergrijzing van de bevolking en de fragmentatie van het continent. Van Europa is daarom geen stimulerend conjunctuurbeleid te verwachten.

We zijn dus binnen Europa in een patstelling gekomen. De komende tijd zal cruciaal zijn voor de Europese landen die behoren tot de eurozone. Óf we gaan door met reddingsoperaties die dan per jaar meer dan 1 biljoen euro gaan kosten en welke verder zullen stijgen, waardoor de gehele eurozone uiteindelijk failliet gaat. Óf we stoppen met de eurozone en gaan terug naar de gulden, waardoor de aderlatingen zullen stoppen en we een begin kunnen maken met het stimuleren van de lokale economie.

Het blijven vasthouden aan de euro kan wel eens een totale verlamming van de EU tot gevolg hebben en dat wil niemand. Iedereen kan (nog) begrip opbrengen voor de toch wat zielige politici. Zij hadden (en hebben) een droom van een soort super-Europa. Daar is in hun visie de euro een essentieel onderdeel van. Het is te begrijpen dat ze tot vrijwel alles bereid zijn om hun ideaal te bereiken. Je ziet dat vaker bij mensen die een ideaal nastreven, dat halverwege niet blijkt te lukken. Zulke mensen zijn geneigd gewoon door te modderen, koste wat het kost. Zij verliezen alle realiteit uit het oog. Als je meer dan vijftien landsculturen met zoiets ingewikkelds als een eenheidsmunt wilt opzadelen, is het geen wonder dat het niet lukt. Nu het op basis van ons gezonde verstand duidelijk is dat het met de euro niet goed zal aflopen, moeten we stoppen.

Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Vooral omdat doorstuntelen tot afkeer van Europa en van de vrijhandelszone zal leiden. Laten we onze denkkracht liever besteden om na te gaan wat we moeten met een Europa na de euro, dan steeds maar nieuwe boekhoudtrucs te verzinnen en zo voort te strompelen met een definitief mislukte droom.

Constateringen

1. Het is principieel fout om de EU naar het model van een staat te vormen.
2. De problematiek omtrent de euro is steeds ingewikkelder en uitzichtlozer geworden.
3. Wij hebben binnen de EU een munt ingevoerd om onder meer de meest dynamische kenniseconomie van de wereld te worden; daar is niets van terecht gekomen.
4. Het blijven vasthouden aan de euro zal de totale verlamming van de EU tot gevolg hebben; dat wil niemand.
5. Op basis van gezond verstand is het duidelijk dat het met de euro niet goed zal aflopen; daarom beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald.

Hoofdstuk XI

De strijd om de toekomst

Bekijk in dit verband het industriële product dat karakteristiek is voor de late twintigste eeuw: de microchip. De totale waarde van alle chips die tegenwoordig geproduceerd worden, overtreft de waarde van de staalproductie. Wat maakt die chips waardevol? Beslist niet hun materiële componenten. Chips worden hoofdzakelijk van silicium gemaakt, dat wil zeggen gewoon zand, en er is maar weinig van nodig. De waarde zit voornamelijk in de ontwerpkosten, niet alleen van de chip maar ook van de complexe machines waarmee chips worden gemaakt. De waarde wordt door de gebruikte kennis en intelligentie bepaald, en niet door de materialen. Het productieproces in de 21ste eeuw is dus bezig te dematerialiseren.

De nieuwe economie zal de oude economie transformeren en die verhoudingsgewijs in belang doen afnemen, maar zal die economie niet om zeep brengen. De Industriële Revolutie maakte geen eind aan de landbouw. Dit omdat we hoe dan ook moeten eten. Zo zal de kennis- en informatierevolutie ook geen eind maken aan de industrie. Niemand kan nog zeggen welke vormen van werken en voorspoed deze revolutie zal brengen. In een revolutie is de enige zekerheid dat er verrassingen wachten. Het is echter nu al duidelijk dat er voor succes in een op kennis en innovatie gebaseerde economie nieuwe vaardigheden en nieuwe vormen van organisatie en management nodig zijn. Het typerende voor kennisintensieve organisaties is dat ze hun balans zoveel mogelijk van vaste activa ontdoen. Het hoofdkantoor trekt in een gehuurde ruimte, fabrieken schaffen geen eigen wagenpark aan maar laten hun vrachten door vervoersbedrijven verzorgen. Verticale integratie maakt plaats voor de virtuele organisatie. De kennisonderneming geeft niet om bezit van activa. Zolang het bedrijf intellectueel kapitaal bezit, kan het inkomsten verkrijgen zonder de last en kosten voor de aanschaf en het beheer van vaste activa.

Wij staan met één been (zonder dat we dat beseffen) in een revolutie die even ingrijpend is als de Industriële Revolutie destijds. Deze revolutie omvat de milieurevolutie, de genetische revolutie, de materialenrevolutie, de digitale revolutie en bovenal de kennis- en informatierevolutie. Volkomen nieuwe industrieën zullen geboren worden. Bestaande bedrijfstakken zullen diepgaande veranderingen ondergaan. Nieuwe technologieën en vaardigheden zullen nodig zijn om deze nieuwe mogelijkheden te realiseren. Markten zullen in de verschillende delen van de wereld in verschillend tempo opdoemen. Elk bedrijf dat een leidende positie in een van deze markten hoopt te verwerven zal moeten samenwerken met, en leren van, belangrijke afnemers, technologie-ontwikkelaars en toeleveranciers, waar ter wereld die ook zitten. Ook zal het nodig zijn om een wereldwijd distributienet te hebben, wil een bedrijf profijt hebben van zijn leiderschap en al zijn investeringen eruit halen.

De politiek moet zich realiseren dat de toekomst *nu* is. De korte termijn gaat niet over vijf jaar abrupt over in de lange termijn. In de 21ste eeuw zijn de korte en lange termijn nauw met elkaar verbonden. De toekomst is dus geen voortzetting van het verleden.

Wij in Nederland moeten ons realiseren dat het onmogelijk is een toekomst te creëren zonder de zaken vanuit een nieuwe conceptie en een nieuwe filosofie aan te pakken. Het huidige overheidsbeleid is er echter op gericht om het oude te herstellen in plaats van het nieuwe te stimuleren. Het oude is 'het streven naar toen het nog allemaal in orde was'. De geschiedenis leert ons dat het met hen die liever alles bij het oude lieten meestal niet goed afliep. Zij miskenden dat na grote veranderingen de winnende strategie uit het verleden de verliezende strategie voor de toekomst werd.

Om als Nederlanders de strijd om de toekomst met succes te kunnen voeren, moeten we eerst inzicht krijgen in de manier waarop die strijd verschilt van die om het heden. Die verschillen zijn diepgaand. Ze staan haaks op de gangbare opvattingen over strategie en concurrentiestrijd. Veel van de nieuwe mogelijkheden vereisen een integratie van verschillende kennisgebieden.

Het grootste gevaar voor Nederland is dat we momenteel veel politici aan de macht hebben die niet weten wat zij niet weten en erger nog, niet weten dat ze het niet weten. De grootste uitdaging voor de politici zou moeten zijn: hoe komen we te weten waar en hoe de kennis in Nederland uitgebreid moet worden? Een belangrijke vraag daarbij is: welk deel van ons verleden kunnen we gebruiken als springplank naar de toekomst en welk deel van ons verleden is alleen maar overbodige ballast?

De toekomst van Nederland ligt op het kruispunt van veranderingen in:

- technologie;
- levensstijl;
- reguleringen;
- duurzaamheid;
- demografie;
- geopolitiek.

In de 21ste eeuw is kennis beter inzetbaar en van grotere waarde dan natuurlijke hulpbronnen, grote fabrieken of een dikke bankrekening. Wal-Mart, Microsoft en Toyota werden geen vooraanstaande bedrijven doordat ze rijker waren dan Sears, IBM en General Motors – het tegendeel was het geval. Ze hadden echter iets waardevollers dan materiële of financiële activa. Ze bezaten intellectueel kapitaal. Intellectueel kapitaal is de som van alles wat alle medewerkers van een onderneming bij elkaar genomen weten, en wat die onderneming sterkt in de concurrentiestrijd. Het is de kennis van de werknemer, de opleiding en intuïtie van een team van bijvoorbeeld chemici die samen een nieuw geneesmiddel ontdekken dat enorme winsten kan gaan opleveren. De knowhow van arbeiders die duizend en een verschillende ideeën aandragen om een fabriek efficiënter te maken. Het is de elektronica die informatie met lichtsnelheid door de onderneming transporteert, zodat de onderneming sneller op de markimpulsen kan reageren. Het is de samenwerking – het samen leren – tussen een onderneming en haar klanten, die een band smeedt zodat de klanten steeds opnieuw terugkomen.

De economische wereld die we achter ons laten, was een wereld waarin de belangrijkste bronnen van rijkdom materieel van aard waren. Grond, natuurlijke hulpbronnen, zoals olie, erts en energie. Arbeid en machines waren de ingrediënten waaruit rijkdom werd gecreëerd. De commerciële organisaties uit het vorige tijdperk waren opgezet om kapitaal aan te trekken.

Kapitaal in de vorm van geld om de bronnen van rijkdom te ontwikkelen en te beheren.

In het tijdperk waarin we nu leven, is rijkdom het product van kennis. De kapitaalgoederen die tegenwoordig nodig zijn om rijkdom te creëren, zijn niet grond, niet lichamelijke arbeid, en evenmin machines en fabrieken. In plaats daarvan gaat het er in de 21ste eeuw steeds meer om, relevante kennis bij de juiste personen te krijgen. In een op kennis en innovatie georiënteerde economie gelden dus andere productiefactoren. Deze zijn onder meer: de beschikbaarheid van een moderne telecommunicatie-infrastructuur, hooggeschoolde arbeidskrachten en onderzoeksinstituten in relevante gespecialiseerde disciplines.

De huidige generatie die belangrijke bestuursfuncties vervult, is opgegroeid en geschoold in het industriële tijdperk. Dat tijdperk is voorbij, en heeft plaatsgemaakt voor een tijdperk met nieuwe eisen.

Het comfort van een lange carrière bij een grote onderneming is of wordt verleden tijd. De jaarlijkse promotie van assistent zuster tot compagnon zo, het is voorbij. De mega-onderneming, die aan het begin van de twintigste eeuw ontstond en sindsdien altijd een dominerende factor in het economische leven was, is weliswaar niet verdwenen, maar heeft aan macht ingeboet.

Het idee dat er een nieuwe, op kennis gebaseerde economie verrijst, leek tot nu toe op een tennisbal, wollig met veel veerkracht, maar het wordt met de dag concreter en minder vaag. Ik schreef over dit onderwerp in mijn eerste boek *Kansen na de crisis*. De meeste organisaties en bestuurders die hun bestaansrecht in de vorige eeuw hebben verkregen, gaan niet goed met kennis om. Dat is moeilijk te aanvaarden maar het is gewoon niet anders. Iemand die geleerd heeft om op land te lopen en te rennen, moet zich nieuwe vaardigheden eigenmaken als hij wil gaan zwemmen en duiken en zijn weg in het water wil vinden. Op een vergelijkbare manier geldt dat de vaardigheden die individuen en ondernemingen nodig hebben om in hun nieuwe omgeving – de kenniseconomie – succes te boeken, in veel gevallen verschillen van de vaardigheden waarmee ze vertrouwd waren.

Laat duidelijk gezegd zijn dat intellectuele activa altijd van belang zijn geweest. In 1768 bijvoorbeeld vroeg de Zweed Westerman zich af hoe het kwam dat de rederijen en aardewerkfabrieken in zijn land maar half zo productief waren als hun Engelse en Hollandse tegenhangers. Het verslag van dit onderzoek maakt duidelijk dat Zweden praktisch dezelfde materiële hulpmiddelen gebruikten als de concurrenten. Wat de Engelsen en Hollanders een voorsprong gaf waren niet de activa, zo ontdekte Westerman, maar was de intelligentie waarmee die werden aangewend. Spierkracht, machinekracht en zelfs elektrisch vermogen worden in de tijd gezien geleidelijk door intellectueel vermogen vervangen.

Straalvliegtuigen veranderen het transport, nylon veranderde de kleding, televisie bracht grote veranderingen in berichtgeving en amusement. De invloed van ICT gaat echter veel verder, omdat ICT elke tak van de industrie raakt. Daarnaast is de impact zo ongekend groot omdat ICT interactieve communicatie tot stand brengt. Ieder gebruiker heeft via internet zijn eigen 'zender' en kan zelf de knoppen daarvan bedienen. ICT heeft het werk van iedere werknemer veranderd, of die nu boer of staalarbeider, secretaresse of financieel planner was. Sinds Edison de

elektriciteit voor huishelijk gebruik geschikt maakte, is er geen technologie geweest die zulke radicale veranderingen met zich meebracht als ICT. Omwentelingen als deze hebben consequenties die veel verder reiken dan ook maar iemand kan voorspellen. Internet is geen massa media maar een medium voor de massa!

Constateringen

1. Het productieproces is bezig te dematerialiseren. De waarde van een product wordt bepaald door gebruikte kennis en intelligentie.
2. Verticale integratie binnen de bedrijfskolom maakt plaats voor de virtuele organisatie.
3. De toekomst van Nederland ligt op het kruispunt van veranderingen in technologie, levensstijl, reguleringen, duurzaamheid, demografie en geopolitiek.
4. Het grootste gevaar voor Nederland is dat veel politici niet weten wat ze niet weten en, erger nog, niet weten dat ze het niet weten.
5. Wie in de 21ste eeuw wil overleven heeft zowel perifeer gezichtsvermogen als een focus nodig, en moet zowel aanpassingsvermogen als kracht bezitten.

Hoofdstuk XII

Samenvatting en beleidsvoorstellen

Sterkten van Nederland

1. De geografische ligging in verband met transport en daarmee de positie van de Rotterdamse haven.
2. Historisch opgebouwde kennis en marktpositie inzake handel, tuinbouw en nijverheid.
3. Waterbouwkundige expertise.
4. Ondernemend, pragmatisch, projectmatig kunnen handelen, internationaal commercieel.
5. Goede en makkelijke internationale betrekkingen/sterke exportpositie.
7. Sterke MKB/familiebedrijven.
8. Rijk land zolang de smorende bureaucratie daar geen einde aan maakt.
9. Gunstig fiscaal klimaat voor buitenlandse bedrijven.

Zwakten van Nederland

1. Loketteneconomie (smorende bureaucratie).
2. De verzorgingsstaat is voor een groot deel op een inzakkende onderbouw opgetrokken.
3. De politiek is vastgelopen in verlamming en onmacht.
4. Industrialisatie als voedingsbodem van welvaart raakt op haar retour.
5. Hoge werkloosheid ondanks begrotingstekort. De werkloosheid is steeds één stap voor op het bestrijdingsmiddel. We weten goed hoe we de vorige werkloosheid moeten bestrijden.
6. Keynesiaanse politiek wordt asymmetrisch gevoerd.
7. Versnippering van techniek op diverse gebieden.
8. Zwakke koppeling tussen kenniscentra en bedrijven.
9. Hoge overheidskosten en inflexibele arbeidsregelingen.
10. Het talenonderwijs in ons schoolsysteem schiet te kort.
11. Het toenemend tekort aan bètastudenten.

Kansen voor Nederland

1. Een overheidsbestuur à la het Zwitserse systeem geeft dynamiek aan Nederland, lost de smorende bureaucratie op en maakt structurele oplossingen voor andere problemen mogelijk.
2. Specialisatie in internationale nichemarkten.
3. Fabricage van producten gebaseerd op micro-, systeem- en nanotechnologie.
4. Posities innemen aan de voorkant en achterkant van de waardeketen.
5. De stagnatie in kredietverlening is structureel oplosbaar door invoering van een WIR-systeem.
6. Nederland positioneren als toegangspoort tot een 'draaischijf' binnen Europa.

Bedreigingen voor Nederland

1. Dat de overheid/politiek volhardt in haar bestuurlijke monopolistische aanpak.
2. Dat de smorende bureaucratie niet radicaal wordt afgebroken.
3. Dat de politici blijven denken dat de euro een onomkeerbare zaak is.
4. Toenemende bureaucratie en macht vanuit Brussel.
5. Aanhoudende zelfgenoegzaamheid in de financiële sector. Het uitblijven van wezenlijke hervormingen in de financiële sector.
6. Dat er naast het huidige monetaire systeem geen complementair systeem wordt ingevoerd.
7. Dat de staat door de geldkraan open te draaien ongedekt papiergeld uitgeeft, waardoor het geld 'automatisch' minder waard wordt, hetgeen ten koste gaat van pensioenen en spaarders.
8. De stijging van de kosten van de gezondheidszorg door levensstijlziekten zoals obesitas en de gevolgen daarvan.
9. De hoge werkloosheid, ondanks het vele belastinggeld dat daaraan wordt besteed.
10. Vergrijzing.
11. Verwording van de werking van ons huidige democratische systeem.

Beleidsvoorstellen

De kwaliteit van bestuur in relatie met de bestuursvorm voor de BV Nederland

Analyse. De politieke leiders hebben geen adequaat antwoord op de problematiek die ons sinds 2008 parten speelt; dat is inmiddels overduidelijk gebleken. Een crisis kan louterend werken indien vanwege een ommekeer in mentaliteit noodzakelijke hervormingen doorgevoerd kunnen worden. Onze politieke machthebbers zijn echter niet bijster gericht op een strijd voor de toekomstige samenleving. Zij zijn week geworden door de weelde die zij geërfd hebben. Die jagen zij er vervolgens doorheen. Zij zijn doende de huidige traditionele benaderingen in stand te houden. Een (over)beheersmentaliteit heeft de overhand gekregen. In niets herkent men een beleid dat gericht is op de toekomst van Nederland en dat correspondeert met belangrijke maatschappelijke en demografische ontwikkelingen. Daardoor zijn er kostbare jaren verloren gegaan.

De overheid gaat maar door met haar regelzucht. Als een of andere maatregel niet effectief blijkt te zijn, keert men niet op zijn schreden terug. Integendeel. Onmiddellijk rijst dan de gedachte dat het blijkbaar niet genoeg was, en dat er nog meer regels moeten komen. Meer van hetzelfde dus. Zo draait de zaak dol. Kwaliteit van regeren is vervangen door een overdaad aan regels.

Inmiddels loopt de werkloosheid steeds één stap voor op de bestrijding ervan. We weten nog hoe we de vorige werkloosheid bestreden en doen nu dus hetzelfde. Het hele economische receptenboek ligt zodoende steeds op de verkeerde bladzijde open. We beheersen ook de overheidsfinanciën niet meer. We worden erdoor beheerst.

De politiek blijkt niet in staat om de tering naar de nering te zetten. Ze steekt zich voortdurend

in de schulden, om vervolgens noodgedwongen te moeten bezuinigen. Ondanks al die geldsmijterij van belastinggeld blijven we kampen met een structureel hoge werkloosheid.

Het begrip democratie lijkt het ritueel geworden waarin Vadertje Staat ons inkomen, werk, onderdak, gezondheid, veiligheid en scholing als vanzelfsprekend verstrekt. We willen al die dingen hebben, zonder dat we naar de uitvoerbaarheid en kosten kijken. Een doodlopende weg!

Het is een politieke illusie te veronderstellen dat nog meer centralisatie van macht in Den Haag en Brussel en grotere bestuurlijke eenheden de medicijnen zijn voor het oplossen van de steeds groter wordende problemen. Volstrekt onnodig is Nederland politiek-bestuurlijk in een fase van verval gekomen. De oorzaak daarvan is dat er politici en geen staatslieden aan het bewind zijn. Een politicus kijkt naar de volgende verkiezingen, een staatsman naar de volgende generatie.

Voorstanders van centralisatie van de macht in Den Haag en Brussel geven aan dat we als kiezers niet dom zijn, maar dat geen enkel persoon nu eenmaal beschikt over voldoende kennis en intelligentie om zeer specifieke besluiten te nemen, die diep ingrijpen in levens van miljoenen individuen. Dat is ongetwijfeld waar, maar datzelfde geldt toch ook voor politici en ambtenaren in Den Haag en Brussel.

De politici doen in de huidige fase van verval het enige dat ze nog kunnen: geld tegen het probleem aan gooien, wetten en regels uitvaardigen, en commissies instellen die toezien op de naleving daarvan. Ze geven andermans geld uit, gericht op kortetermijndoelen. De overheid geeft meer geld uit dan er binnenkomt. Dit probleem lost de politiek op door geld bij te drukken, door te lenen, door de belastingen te verhogen, of een mix van deze 'oplossingen'. Helaas zelden door het snijden in eigen vlees. Als politici praten over bezuinigingen, dan bedoelen ze 'minder méér' uitgeven. Het betekent: meer inkomsten genereren, bijvoorbeeld door het bijdrukken van geld. Dat houdt in: inflatie, waardoor het spaargeld en de pensioenen voortdurend minder waard worden.

Ondanks deze problemen blijven we tegen beter weten in geloven dat na de volgende verkiezingen alles anders en beter wordt. Het gevolg hiervan is dat we vast zijn komen te zitten in een vicieuze cirkel. Het systeem maakt niet waar wat het belooft. Burgers raken gefrustreerd en eisen beterschap. Politici schroeven hun beloften nog verder op, verwachtingen raken nog hoger gespannen. Verkiezingsbeloften worden met het grootste gemak gebroken en de onvermijdelijke teleurstellingen en frustraties nemen nog verder toe, enzovoort, enzovoort.

Zoals al gezegd: dit is een doodlopende weg waar we niet uitkomen omdat de politici en ambtenaren (de monopolisten in ons bestuurlijk-publieke bestel) dit gewoon niet willen. De overheid/politiek heeft al eerder bewezen (actieprogramma *Andere overheid* in het tweede kabinet Balkenende) dat verbeteringen in de overheid niet tot stand gebracht worden omdat dit de heilige huisjes en de verkokering van departementen aantast.

Visie. Onze staat kan en mag niet langer in vrijwel alle economische en maatschappelijke kwesties de bepalende factor blijven. De voordelen van centralisatie wegen al lang niet meer op tegen alle directe en indirecte nadelen.

Onze bestuurlijke monopolisten zullen het hiermee oneens zijn. Hun 'logica' verzet zich ertegen. Zij zullen met man en macht vasthouden aan hun beleid van centralisatie. Het volharden in dit bestuurlijke monopolistische gedrag zal Nederland verder in verval brengen. Met alle negatieve gevolgen van dien voor de toekomst van Nederland en van de jongere generaties.

Aanpak. We moeten ons als Nederlanders bewust worden dat we, als we in Nederland een decentraal bestuursmodel invoeren, eindelijk van de verstikkende bureaucratie en regelgeving verlost kunnen raken. Dat dan veel van de grote dure staatsapparaten opgeheven kunnen worden en dat een groot aantal ministeries niet meer nodig is, of alleen in sterk afgeslankte vorm.

Maar het belangrijkste is dat er door het invoeren van een decentraal bestuursmodel een nieuwe dynamiek met een verfrissende mentaliteit voor initiatieven zal ontstaan. Wij gaan weer met elkaar aan de gang en zijn bereid weer eigen verantwoordelijkheid te nemen. Er ontstaan oplossingen voor problemen die eerder onoplosbaar schenen.

Dat decentralisatie in bestuur tot goede resultaten kan leiden, bewijst Zwitserland al jaren. Zwitserland heeft de helft van het aantal inwoners van Nederland en wordt zeer decentraal bestuurd. 26 kantons – een soort provincies – concurreren met elkaar en hebben veel autonomie. De kantons waren vroeger aparte autonome landen, en sommige hebben minder dan 50.000 inwoners. Ook heeft Zwitserland zo'n 2900 gemeenten, circa zes keer zoveel als Nederland. Het grootste deel van de inkomstenbelasting betaalt men in Zwitserland aan de gemeente en het kanton en niet aan de federale overheid. De gemeenten en kantons kunnen sterk verschillen in belastingheffing en beconcurreren elkaar dus. Het interessante van het Zwitserse bestuursmodel is dat het uitgaat van een pragmatisch model van zelfbestuur.

De toekomst van onze financiële sector

Analyse. De afgelopen decennia zijn bankiers en handelaren steeds vaker beloond met bonussen die waren gekoppeld aan kortetermijnwinsten. Om die reden was het interessant om buitensporige risico's te nemen, beleggingen met geleend geld uit te breiden en alles op het spel te zetten door verbazingwekkend roekeloze beleggingsstrategieën te volgen. Aldus is geschied.

De financiële onrust legde fundamentele zwakheden in het opereren van de financiële markten bloot en bracht ernstige gebreken in het bestaande stelsel van toezicht en regulering aan het licht. Vanaf 2010 verstomden echter de dringende oproepen tot hervorming, en liet de wetgeving die regulering en toezicht radicaal onder handen zou nemen op zich wachten.

De invoering van securitisatie, renteswaps en overdracht van kredietrisico zorgde voor een sterke toename van het aantal transacties, waarop in de financiële sector de winst kon worden vergroot (en daarmee de eigen bonussen). De nieuwe financiële instrumenten waren heel slim, maar ze hadden één catastrofale bijwerking: ze maakten het bankieren kapot. Het probleem met het model van bundelen plus securitisatie was, dat het brak met het fundamentele beginsel dat een bank elke lening individueel moet inschatten en bewaken. De nieuwe wiskundige financiële producten maakten dat onmogelijk. Het idee dat een bankier een lener in de ogen kijkt om te zien of hij hem kan vertrouwen werd als ouderwets betiteld.

De wiskundigen voerden onder de verantwoordelijkheid van de bankiers onjuiste mathematische risicoberekeningen in, die bankiers zelf niet begrepen. Dit was de 'vergissing' die aan alle andere vergissingen en beoordelingsfouten ten grondslag lag. Het werd een noodlottige breuk met het gezonde verstand van de verantwoordelijke bankiers. Deze breuk bracht het mondiale economische systeem aan de rand van de afgrond. Het vernietigde sommige banken. Andere banken belandden gedwongen in handen van de staat. Deze ontwikkelingen lieten de belastingbetalers voor miljarden bloeden en bracht daarenboven het mondiale financiële systeem in paniek en vervolgens tot stilstand.

Visie. Door de bijzondere positie die financiële instellingen in ons maatschappelijk bestel hebben, zou geen bank zo groot mogen worden dat zij regeringen kan chanteren. We moeten een systeem in het leven roepen waarin banken failliet kunnen gaan zonder dat ze elkaar onderuit halen. Het ontbreken van hervormingen is uiterst ongelukkig. Immers, we leven in een gevaarlijke tijd, waarin de structurele problemen die de crisis creëerden, blijven bestaan. Nu massale interventie in het financiële systeem het vertrouwen in het financiële systeem enigszins heeft hersteld, moeten we nog wel de noodzakelijke hervormingen doorvoeren om herhaling van het fiasco te voorkomen en zodoende het vertrouwen definitief te herstellen.

Aanpak. De hervormingen in de financiële sector moeten erop gericht zijn:

- de aansprakelijkheid en transparantie sterk te vergroten;
- de vergoedingen aan te pakken;
- de securitisatie te reguleren;
- derivaten onder nauwkeurig openbaar toezicht te brengen;
- de veronderstelde bewakers van het systeem (de kredietbeoordelaars) zeer kort te houden;
- te bevorderen dat banken en andere financiële instellingen genoeg kapitaal bezitten en, niet minder belangrijk, genoeg liquiditeit om een grote financiële crisis te kunnen doorstaan.

Het voorkomen van kredietstagnatie

Analyse. Omdat banken cruciaal zijn voor het scheppen en exploiteren van krediet, heeft de bankcrisis rechtstreeks tot een kredietcrisis geleid. De enorme geldbedragen die regeringen in de banksector hebben gepompt vertonen niet de neiging te doen wat ze verondersteld worden te doen: namelijk de leningen aan bedrijven en consumenten weer op gang te brengen. Dit komt doordat banken twee totaal onverenigbare doelstellingen opgelegd hebben gekregen (herkapitaliseren om een faillissement te voorkomen én het verstrekken van krediet). Als de banken dan ook hun te hoge leverage-ratio willen of moeten verlagen dan betekent dit dat zij, vanwege het inkrimpen van hun eigen activa, nog minder krediet aan bedrijven en particulieren kunnen verstrekken. Als banken vervolgens gaan zitten wachten tot de waarderingen zich herstellen, komt de economie tot stilstand. Aldus is gebeurd. Dit is catastrofaal geweest omdat een economie die eenmaal tot stilstand is gekomen buitengewoon lastig weer op gang kan worden gebracht. Het is een illusie om te denken dat het opnieuw oppompen van systeembanken automatisch leidt tot herstel van het algehele vertrouwen. In het tijdperk na 2008 zijn mensen op emotioneel niveau niet aan te zetten (zo is inmiddels duidelijk gebleken) tot blinde consumptie of beleggen, simpelweg omdat 'het systeem' dat van hen verwacht.

Visie. Er zijn twee belangrijke redenen waarom de kredietvoorziening niet langer alleen van het huidige geld/banksysteem afhankelijk moet zijn. De overheid (dus de belastingbetaler) heeft noodgedwongen de functie van 'lender of last resort' moeten overnemen. Daarnaast moet de kredietvoorziening ook normaal kunnen functioneren in tijden waarin er geen economische groei is en de bevolking krimpt. Er moet dus een kredietverleningssysteem worden ingevoerd voor kleinere bedrijven, die een belangrijke bijdrage biedt aan de stabiliteit van de nationale economie in tijden van crisis.

Aanpak. Ons huidige monetaire systeem kan in hoofdlijnen overeind gehouden worden als we parallel daaraan een systeem à la het Zwitserse WIR invoeren. De WIR (Wirtschaftsring-Genossenschaft, later: WIR Bank) werd opgericht in 1934 om ervoor te zorgen dat kleine en middelgrote bedrijven konden blijven handelen tijdens de economische crisis, toen niemand geld had. Daartoe ontwikkelde zij de WIR-valuta (een complementaire munteenheid). Eén WIR komt in waarde overeen met een Zwitserse Frank. Sinds 1936 heeft de WIR Bank de status van bank, wat het mogelijk maakte om de geldhoeveelheid te beïnvloeden.

Via het WIR-systeem kunnen bedrijven onderling handel drijven en elkaar betalen in WIR, Zwitserse Frank of een combinatie van beide. Sinds 2000 kunnen individuele klanten een spaarrekening openen, deelnemen in pensioenfondsen in Zwitserse Frank en leningen krijgen, maar het WIR-systeem blijft alleen toegankelijk voor bedrijven. In 2008 nam de WIR Bank een systeem voor internetbankieren in gebruik.

Momenteel heeft het WIR-systeem ongeveer 60.000 deelnemers. De WIR Bank heeft zeven vestigingen plus een agentschap, alle in Zwitserland. Eind 2011 bedroeg het balanstotaal 3,9 miljard Zwitserse Frank. In 2011 maakte de WIR Bank een winst van bijna 12 miljoen Zwitserse Frank/WIR.

De Euro

Analyse. In 1967 is de fatale beslissing genomen om de EEG (puur een vrijhandelszone) naar een Europese Gemeenschap (een politiek federalistisch verbond) om te vormen. In 1957 werd in Rome slechts een liberale vrijhandelszone vastgelegd. Dit geschiedde door West-Duitsland, Frankrijk, Italië en de Beneluxlanden. Centrale uitgangspunten daarbij waren vrije concurrentie zonder barrières voor de uitwisseling van diensten, vrije migratie en vrij verkeer van kapitaal en goederen. In deze visie zou er nooit een noodzaak bestaan voor een Europese superstaat.

Het vormen van een coalitie van planeconomische belangen is in directe tegenspraak hiermee. Het betreft immers ideeën van nationalistische, socialistische en conservatieve snit. De verdedigers van deze visie dromen van een centralistische staat met efficiënte technocraten die de Unie gaan besturen. De agenda van deze visie is de overdracht van steeds meer macht aan Brussel en in verband daarmee de invoering van de euro, tegen elke prijs. De praktijk toont na de invoering aan dat dit in vijftien landen met grote verschillen in cultuur en belastingethiek gedoemd is te mislukken.

Visie. Europa is niet de Verenigde Staten en zal dit ook nooit worden. De Amerikaanse arbeidsmobiliteit is onmogelijk in Europa, en overigens ook niet wenselijk. Europa is een oud continent met verschillende historische gemeenschappen en vele eigen talen. Evenmin zal er ooit een Europese staat zijn die dezelfde macht zal hebben als de federale overheid van Amerika. De Europese instituties zullen zich weliswaar verder ontwikkelen, maar zullen hybride blijven. Europa zal ook in de toekomst geregeerd worden door nationale regeringen en transnationale instituties, in een verschuivend machtsevenwicht. Moeten we vanwege de redding van de euro van de EU een politieke unie maken waarbij alle macht in Brussel wordt gecentraliseerd? Dat zou niet alleen een historische fout zijn, het zou voor Europa als vrije handelszone een fatale doodsteek kunnen inhouden.

Aanpak. Een plan ontwikkelen om 'unbedingt' de euro te verlaten. Verder moeten we als Nederland heel behoedzaam zijn om steeds meer macht aan Brussel over te dragen. Dat zou stilzwijgend tot een situatie kunnen leiden die we als Nederlanders nooit hebben gewild. Die situatie zou namelijk wel eens onomkeerbaar kunnen zijn.

Nawoord

In wezen krijgen overheid en politiek de schuld van alles wat er misgaat. Lekker makkelijk. Maar is dat terecht? En wat gaat er nu echt mis en waardoor? Om daar antwoorden op te krijgen, heb ik de causale verbanden tussen de bankcrisis, de ontwikkelingen in het kapitalisme na de val van de Berlijnse muur in 1989, en de ontwikkelingen in de politiek, de bureaucratie en de democratie onderzocht. Daartoe heb ik een groot aantal boeken doorvorst (zie literatuurlijst) die mij zeer van dienst zijn geweest om tot het noodzakelijke integrale inzicht te komen. Waar kernachtige formuleringen in de context van mijn analyse pasten, heb ik deze geciteerd. In die zin acht ik me zelf geen auteur maar een turn around-econoom. Het fascineert me pragmatische oplossingen voor complexe problemen te vinden. Oplossingen die tevens de noodzakelijke dynamiek katalyseren.

Ik dank genoemde schrijvers alsmede hen die mij van repliek hebben gediend. Gaarne noem ik in dit verband mijn trouwe vriend James Muller die met zijn achtergrond als radioloog voor mij uitstekende röntgenfoto's van onze samenleving heeft gemaakt. Mijn vaste golfmaat op woensdag, Gerrit Jinkes de Jong, heeft me als ex-gezagvoerder bij de KLM en testpiloot naar een zodanige hoogte gebracht dat ik de juiste 'helicopter view' kreeg en kon vasthouden om goed door de complexe materie heen te kijken. Zoals uit het voorwoord blijkt, ken ik Willem de Galan al vele jaren. Hij is in al die tijd voor mij de persoon geweest die mij op een kritische maar constructieve wijze het noodzakelijke tegenspel gaf, en wel op een zodanige manier dat ik er iets mee moest doen (of ik het nu leuk vond of niet!). Daarom spreken wij elkaar nog steeds met vaste regelmaat en nemen dan 'de toestand in de wereld' door. Last but not least bedank ik mijn broer Dirk Jan. Zijn kennis over de betekenis van welzijn voor het individu en de samenleving is een noodzakelijke aanvulling op het meestal te rationele denken van economen zoals ik. Daarnaast heeft hij als marketing- en communicatiedeskundige een feilloos gevoel voor trends in onze maatschappij.

De doelstelling van dit boek is jongere generaties een goede toekomst te geven. In die zin is dit boek voor mijn kinderen en kleinkinderen en hun respectievelijke generatiegenoten bedoeld. Als mijn boek hen daarbij op welke manier ook kan helpen, heb ik me van mijn taak gekweten.

Literatuurlijst

De strijd om de toekomst van Gary Hamel en C.K. Prahalad
Wij zijn allemaal IJslanders van Halldor Gudmundsson
Valse dageraad van John Gray
Moesson van Robert D. Kaplan
De geldpomp van Gijs Herderscheê
De democratie voorbij van Frank Karsten en Karel Beckman
Geschiedenis van Nederland van Friso Wielinga
Intellectueel kapitaal van Thomas A. Stewart
Overvloed en onbehagen van Simon Schama
Ontstaan en ontwikkeling van het moderne kapitalisme van Prof. Henri Sée
De val van het Westen van Ian Morris
Nederlandse democratie van J.A.A. van Doorn
De oorsprong van onze politiek van Francis Fukuyama
Beschaving van Niall Ferguson
De kapitale crisis van John Lanchester
Crisiseconomie van Nouriel Roubini en Stephen Mihm
De duizelingwekkende jaren van Philip Blom
Welvaart voor de wereld van Jeffrey D. Sachs
Na de oorlog van Tony Judt
Een nieuwe wereld van Auke van der Woud
De eeuw van Azië van Kishore Mahbubani
De wereld in 2100 van George Friedman
Animal Spirits van George Akerlof & Robert Shiller